

A szerb uralomnak a bácskai magyarok nyelvére tett hatása

Ungarn hat bekanntlich im ersten Weltkrieg 1914 an der Seite Österreichs, Deutschlands, Bulgariens und der Türkei um seiner und seiner Verbündeten staatlicher Existenz gerungen, und gleichzeitig gemeinsam mit Österreich und Deutschland um die Auferstehung des unabhängigen Polen gekämpft. Ungarn wurde nach dem unglücklichen Ausgang des Krieges 1919 unter seine früheren Verbündeten und Feinde zerstückelt, indem man einzelne Teile an Rumänien, Böhmen, Serbien, Österreich, Polen und Italien anschloss und die — von einigen Ausnahmen abgesehen — bis heutigen Tages nicht zurückgegeben worden. Diese Zerstückelung Ungarns brachte die ungarische Sprache der abgetrennten Gebiete naturgemäss in eine neue Lage, insofern die neuen Staatssprachen die weitere Entwicklung der ungarischen Sprache beeinflussten, besonders hinsichtlich der Veränderung seines Wortschatzes. Nachdem jener Teil des von den Serben regierten ungarischen Gebietes, den man die Bácska nennt, 1941 an Ungarn zurückkam, entstand nun die Möglichkeit der Untersuchung jener Wirkungen, die während der zwei Jahrzehnte der Serbenherrschaft die Sprache des dortigen Magyarentums, wenn auch nur zeitweilig beeinflussten. Diese aktuelle Frage behandelt die folgende Artikelreihe, und da die Wirkung einer Staatssprache auf das Idiom einer Minderheit nicht bloss eine Frage der ungarischen Sprachwissenschaft ist, wird am Schluss der Artikelreihe ein deutscher Auszug folgen.

Der Schriftleiter.

Bevezetés

Már mindenki tudta, hogy négyéves küzdelmünket elvesztettük, mindenki érezte, hogy a háború reánk nézve szomorú és katasztrófális befejezésű lesz. Az összeomlás elkerülhetetlen volt. Hozzánk le, a Délvidékre is már elkerült a hír az őszirózsás forradalomról, és már a mi községeinkben is vad események zajlottak le, ahol a nép dühe sokszor ártatlan köztisztviselők és kereskedők ellen fordult, amikor mind gyakrabban hallottuk, először csak szerbek szájából, később mindenkitől, hogy néhány nap múlva a szerb hadsereg fogja megszállni egész Délmagyarországot. A zavaros időkre jellemző, hogy még a magyarok véleménye is megoszlott a szerb hadsereg bejövetelét illetően. Voltak, akik időszerűnek tartották, hogy a zavaros események mind szomorúbb alakulása miatt végre rendezett hadsereg jöjjön

be és városainkban s faluinkban rendet teremtsen és a rendbontó elemeket megfékezze. Voltak viszont, akik a szerb megszállást úgy fogták fel, ahogy az valójában volt is, amennyiben azt mondták, hogy a szerb hadsereg nemcsak a rendbontásnak vet véget, hanem megjelenésével egyben a mi nemzeti fennmaradásunkat is veszélyeztetji, mert nem hihető, hogy csak azért jelenjen meg, hogy a mi számunkra rendet teremtsen és a mi vagyonunk és életünk biztonságát szolgálja. Tudták az ezen a véleményen lévők a mult tapasztalatai alapján, hogy a legyőzött igazságának a mérlegében a súlyok közé Brennus kardját is oda fogják vetni. Nekik volt igazuk.

Hideg, szeles, esős őszi napok voltak azok, amelyekben a szerb hadsereg Torontált, Bács-Bodrogot és Baranyát megszállta. Nem legyőzhetetlen és nem délceg, daliás sereg bevonulása volt ez, amely akár rendet helyreállítani, vagy vagyonbiztonságot tudott volna nyújtani, hanem egy fáradt, hosszú harcokban elcsigázott, de mindvégig kitartó nép katonái, akiket nem bódított el világmegváltó eszmék kótyagos őszirózsás forradalmi hangulata, hanem szürkén és egyszerűen haladtak a kötelességtudás és a fegyelem útján. Mi magyarok, fájdalommal láttuk ezt, hiszen ütközésképeségben, számban és erőben még az a hadsereg-roncs, amely a szerbek jövetelét megelőzően kivonult, még az is erősebb volt és feltétlenül meg tudta volna ezzel a szerb hadsereggel szemben védeni a magyar haza határait.

A fegyvert kivették a magyar katona kezéből, a fegyelmet megbonthatták, de a magyar népet magát, mely ott élt a déli végeken, nem távolíthatták el, mi ott maradtunk és éltük az idegen impérium harmadrangu állampolgárainak életét. Voltak, akik úgy érezték, hogy rab hazában élni nem tudnak, összeszedték kis vagyonkájukat és elmentek, hogy a csonka hazában várják meg azt a néhány hónapot, vagy esetleg esztendőt, amikor újból visszajöhetnek. Voltak, akik szíves-örömet maradtak volna, de akiket a megszálló szerb hatalom nem tűrt meg, hanem kiutasított és gondoskodott róla, hogy viszsza ne térhessenek. Hosszú tehervonatokat láttunk elindulni Pancsováról, Becskerekéről, Ujvidékről, Zentáról és Szabadkáról. A vagonokban magyar tisztviselőcsaládok mentették veszendő ingóságait és pusztá életüket. A szerb megszálló hatalomnak terveik voltak, amelyeket könyörtelenül végrehajtott. A tervek közé tartozott az is, hogy a magyar lakosság egy részét, amelyre bármilyen módon rá lehet bizonyítani azt, hogy nem délvidéki illetőségű, eltávolítsa és ezáltal a magyarokat számban, de még inkább vezetőikben meggyengítse. Tudták jól, hogy a magyar iskolapolitika helytelensége miatt kevés a magyar okleveles, a magyar ügyvéd, orvos, tanár, tanító és ha ezeknek egy részét, a nem adaváló illetőségűeket, kiutasítják, a magyar ellenállást nagyon meggyengítik. Ezzel szemben a nemzetiségi oklevelesek száma

aránylag igen nagy volt. Ezeknek a segítségével szinte máról holnapra sikerült a szerbeknek megszervezni az új szerb közigazgatást, az új szerb állam mindazon szerveit, amelyek gondoskodni tudtak arról, hogy a mély és halálos kábultságából ébredő magyarok semmit se tehessenek már saját maguk és a magyar haza érdekében. Bámulatos, hogy hányan voltak olyanok, akiket számtalanszor hallottunk nagy magyar szólamokat hangoztatni és akik nemcsak, hogy megtagadták magyarságukat, hanem az elsők között és a legkérlelhetlenebbek között voltak, akik ellenünk törtek.

Az új állam szerveit rendszeresen és tervszerűen építették ki. Az első napokban a kaszárnyákat és a különböző karhatalmi intézményeket vették kezükbe. A kaszárnyákat és karhatalmi intézményeket követték a többi közhivatalok. Megjelentek a Délvidék városaiban, sőt faluiban is az első cirillbetűs plakátok és felhívások. A szükség ugyan rávitte a szerbeket arra, hogy a cirillbetűs hirdetmények mellett ugyanazt magyar nyelven is meghirdessék, mert hiszen abban az időben a magyar lakosság részéről nagyon kevésen beszéltek szerbül. Az iskolák is sorra kerültek. Sajnos, az iskolák nagy része a háború utolsó idejében részben szénhiány, részben az akkor dühöngő spanyolnáthajárvány miatt egyis szünetelt, illetőleg kényszer-megoldású épületekben, csak tanfolyamok folytak, mert az iskolák hadikórházakká voltak átalakítva. A tanári kar és a tanító-gárda nagy részét kiüldözték és elkergették, egy kis töredéke magától elment és a hátramaradottak kétségbeesve látták, mint pusztul el mindaz, amit egy életen által építettek és teremtettek. A magyar iskolák mellett megjelentek a szerb iskolák is és különös volt látni, hogyan szerveződött meg, szinte máról holnapra, a Délvidék különböző városaiban a szerb középiskolák egész sora.

A magyar iskolák lassan újjászerveződtek és az ott maradt tanítók és tanárok önerejükből, még a megszálló hatalmakkal is néha dacolva, folytatták magyar nevelőmunkájukat. Ezeket az iskolákat eleinte a szerbek megtúrták, de megkövetelték, hogy a szerb nyelvet is tanítsák.

Az első szerb szavak, amelyeket a magyarok a Délvidék különböző városaiban megtanultak, s amelyeket szinte kivétel nélkül igyekeztek elsajátítani, ezek voltak: neznam srpski (=nem tudok szerbül). Természetes, hogy a jól-rosszul kiejtett *něznám szerpszki* rendszerint hosszú szerb szóáradatot váltott ki, amelynek a lényege abban állt, hogy az illető csodálkozásának adott kifejezést, hogy valaki meg tudja mondani azt, hogy nem tud szerbül, de semmi mást ezenkívül nem tud. A *jó napot, jó reggelt és jó estét* kifejezések szerb megfelelőit is hamar megtanultuk. Ezeket a belénk nevelt udvariasság taníttatta meg velünk, mert még ebben a helyzetben is igyekeztünk a megszálló hatalmakkal, a magunk lerongyolódottságát látva, békés együttműködést teremteni. A kö-

vetkező szavak a szerb nyelv szókincsének az a része volt, amelyet művelt ember az ajkára egyáltalában nem szokott venni és amelyet még kevésbé szokott tollával leírni. A kaszárnya-stílus eme virágait nagyon hamar eltanultuk és nagyon gyakran használtuk is, s csak akkor döbrentünk meg, amikor megtudtuk ezeknek a szavaknak az értelmét. A szerb nyelvben ezek a szavak egész különleges szerepet játszottak és játszanak, ezeknek a gyakorisága, állandó használata hatott a magyar hallgatókra, akik öntudatlanul használni is kezdték, mert nem tudták a valódi jelentésüket. (A példákat l. külön a katonanyelvnel.)

Eltűntek a magyar feliratok, helyükbe új, ismeretlen betűkkel felírt nevek és szavak kerültek, s ezeket a betűket hosszú ideig találgattuk, vajjon mit jelentenek. Emlékszem, egy Révész nevű óras cirillbetűs feliratára: PEPEC volt, amely a Révész szónak pontos cirillbetűs hangtani átírása, mi azonban mégis Pebecnek mondtuk, s el nem tudtuk képzelni, vajjon mi ütött ebbe az emberbe, hogy megváltoztatta Pebecre a nevét. Különösen sokat szenvedtünk a posta és általában a közhivatalok hivatalos hirdetményei miatt, melyeket még azok sem tudtak elolvasni, akők szerbül tudtak, mert a cirillbetűk rejtelmiei ezek előtt sem voltak ismereteseek. Köteteket lehetne megtölteni a megszállás első idejének ilyen természetű bajaival és ilyen természetű megpróbáltatásaival, azonban a mi feladatunk nem az, hogy ezekkel foglalkozunk, hanem, hogy pontos képet adjunk arról, hogy milyen tárgykörből, hogyan és milyen szavakat tanult el és vett át a délvideki magyarság a megszálló szerbektől. Ezek a szavak milyen jelentőséggel bírtak a szerb megszállás huszonhárom éve alatt, továbbá, hogy ezekből a szavakból milyen tárgykörökre vonatkozók maradtak meg a felszabadulás után és vajjon az a folyamat, amely a megszállott Délvidék magyarjainak nyelvi tisztulását jelenti, teljesen elfelejteti-e a huszonhárom év kölcsönszavait.

Délmagyarországon a szerb beszédbe német és magyar, a német beszédbe szerb és magyar, végül a magyar beszédbe szerb és német elemek keveredtek. A háború előtti állapotban a három nyelv között kétség kívül a magyar nyelv volt a vezető. Magyar volt a hivatalok nyelve, a legtöbb iskolában magyarul tanítottak magyar volt a mindennapi társalgás nyelve, s általábanvéve mind a bunyevác-szerbnek, mind a németnek, ha valamit el akart érni, tanulmányokat akart végezni, a magyar nyelvre feltétlenül szüksége volt. A német nyelv élte a maga külön életét, a német falukban egyeduralkodó volt, a városi művelt körökben az irodalmi német nyelvet az őt megillető módon művelték és pártolták. Ezekkel szemben a szerb és bunyevác nyelv egészen különleges, mondhatnám visszavonult életet élt. A szerb- és bunyeváclakta vidékeken üzletekben is beszélték, ügyvédek, orvosaink és általában a néppel foglalkozók megtanulták, de valami

általánosabb elterjedettségig nem igen jutott. Természetes, hogy nagyon sok olyan ember volt, aki, bár anyanyelve szerb, vagy német volt, magyarul tanult, a magyar nyelv kifejezéseit és szavait már mind ismerte, azonban mondatszerkezetei azért, mert még mindig az anyanyelvén gondolkozott, teljesen németesek, illetőleg szerbesek maradtak. Tehát az ilyen szerbül, vagy németül gondolkodó, magyarul beszélő ember a megszállás előtti időben a délvidéki magyar nyelvben egész sereg idegen mondatszerkezetet honosított meg. Szerb és német kölcsönszavak a megszállás előtti időkből csak elvétve kerültek bele a magyar köznyelvbe és ezeknek a jelentősége is minimálisra csökken, ha figyelembe vesszük azt, hogy az irodalmi nyelv az iskolák és az újságok mindig kissé konzervatív nyelve, a kellő módon egyensúlyozni tudta a köznyelvbe esetleg befurakodott kölcsönszavak hatását és jelentőségét. A megszállás első éveiben azonban szinte teljesen megszűnt az a folyamat, hogy szerbül, vagy németül gondolkodó, de magyarul beszélő emberek szerb, vagy német mondatszerkezeteket honosítsanak meg, ezzel szemben nagyon sok magyarul gondolkodó, de szerbül beszélő ember magyaros mondatszerkezeteket kezdett meghonosítani a fejlődő szerb nyelvben. De ez már nem a magyar nyelvészeket, hanem a szlávistákat, jobban mondva a szerb nyelvészeket kell, hogy érdekelje, éppen úgy, mint az is, hogy szerbül beszélő, de németül gondolkodó emberek milyen német szerkezeteket honosítottak meg ugyanakkor a szerb nyelvben.

Bizonyára téves volna az a fölfogás, ha mi idegen elemnek a magyar nyelvben csak magukat a kölcsönszavakat tekintenők és a mondatszerkezetekkel, vagy a magyar nyelvben meg nem lévő hangoknak az átvételével nem foglalkoznánk. Mint azt alább ki fogjuk mutatni, a megszállás alatt nemcsak kölcsönszavakat, hanem ezekkel a kölcsönszavakkal bizonyos hangokat is honosítottunk meg mint idegen elemeket a délvidéki magyar nyelvben. Pl. a *ly*-hangot, mely a magyar köznyelvben mindig *j*-nek hangzik, vagy az *r*-hangot mint magánhangzót. Az is előfordult, hogy néhány szerb-horvát képzővel képeztünk új magyar szavakat. Ezek mind, mind idegen elemek, amelyekről természetesen meg kell emlékezni.

A világháború vérzivatarra és a veszített háború megváltoztatta az életet és vele együtt változott a Délvidéken élő három nyelv helyzete és fejlődésének lehetősége is.

A magyar nyelv elvesztette vezető szerepét, a hivatalokból és az iskolákból kiszorult és ezáltal elvesztette legerősebb támaszait. A magyar értelmiség és művelt középosztály szám szerint is megkisebbedett, (sokat ki is utasítottak) elvesztette vezető szerepét, mindinkább háttérbe szorult, pedig a magyar beszéd tisztaságának megőrzése és a magyar nyelv vezető szerepe velük ál-

lott és velük bukott. Az újabb nemzedék, a művelt középosztályunk utánpótlása a mostoha iskolaviszonyok miatt messze elmaradt ilyen tekintetben az elődöktől. Hanyatlott a magyar népcsoport műveltsége, elmaradtak tudományos próbálkozásaink, s ezek nélkül a magyar köznyelv természetszerűleg óriási hanyatlást kellett, hogy elszenvedjen.

A szerb nyelv a magyarral ellentétben bámulatós fejlődésről tett tanúságot. A szókincse gyarapodott, fogalomköre tágult, kifejező ereje tisztult és az élet minden megnyilvánulásában vezető helyre küzdötte fel magát. Köztudomású, hogy a vezető népréteg beszédmódja és nyelve van a legnagyobb hatással a tömegek nyelvének kialakulására. Tudjuk, hogy a német nyelvben mindazok a francia jövevény-szavak, amelyeket a francia nyelvterület közelében lakók érintkezés által vettek át, megmaradtak mindmáig lokális jellegű nyelvjárási sajátosságnak, míg azok a francia jövevény-szavak, amelyeket a legutolsó kétszáz év alatt a német műveltebb körök vettek át a maguk nyelvébe, ma már szinte az egész német nyelvterületen közhasználatúak, úgy hogy még a csekély műveltségű parasztok és kispolgárok is megértik és használják. (V. ö. Horger: A nyelvtudomány alapelvei. 255§.) Természetes tehát, hogy a szerb nép azzal, hogy a Délvidéken vezető szerephez jutott és a nyelve különös fejlődésen ment keresztül, hatott a Délvidéken élő és fejlődő másik két nyelvre is.

Magában véve az a tény, hogy az összes hivatalok nyelve a szerb lett, hogy a Délvidék lakossága minden ügyes-bajos dolgának elintézésékor szerbül beszélő, szerbül gondolkodó emberekkel volt kénytelen érintkezni, azt hozta magával, hogy ezeknek a kifejezéseit, szavait kénytelen volt eltanulni és használni annál is inkább, mert a hivatalokban ülő és hatalomra jutott szerbek nagyon sokszor türelmetlenséggel és igen goromba fellépéssel követelték meg a szerb nyelv használatát. A Délvidéken élő magyarok hullámszerűen érezték a szerb nyelv előretörésének útját. Az évek folyamán több ilyen általános szerbesítő kísérlet történt, amelynek termékeként jelentek meg a Délvidék utcáin falragaszok ezzel a felhívással: Govori državim jezikom. Azaz: Beszélj államnyelven. Meg kell mondani nyíltan, hogy a szerbek nagyobb mesterek voltak a szerbesítésben, mint mi annak idején a magyarosításban. A megszállás első éveiből több olyan idős szerb nemzetiségű tanítót, vagy más állami tisztviselőt ismertem, akik még mindig nem beszéltek tökéletesen a magyar nyelvet. Ezzel szemben a megszállás ideje alatt tíz esztendő leforgása után nem volt állami tisztviselő, aki az államnyelvet ne beszélte volna tökéletesen és ha netalántán akadt néhány, aki tökéletesen nem tudta gondolatait szóban és írásban kifejezni, az olyan beosztásban volt kénytelen dolgozni, ahol a legcsekélyebb lehetősége sem volt akár előléptetésre, akár

bármilyen néven nevezendő vezető pozícióba való jutásra. Bámulatos volt az is, hogy a szerb nyelv elterjesztésében milyen óriási szerepük volt az iskoláknak. A megszállás előtti időkben a magyar elemi iskolák padjaiban aránylag sokkal, de sokkal kevesebb szerb tanuló ült, mint a megszállás alatt magyar gyerek a szerb iskolában, aminek eredményeképpen ma előfordul, hogy magyar katona-fiúk messze az orosz síkságokról magyarul, de cirill-betűkkel írnak haza szüleiknek. Természetes, hogy a tanítás folyamán még akkor is, hogyha magyar tanítója volt a magyar tannyelvű iskolának, a legfontosabb tantárgy mindig a szerb volt, mert a tanulók tanulmányi eredményének megítélésakor a tanító minősítésébe csakis a tanulóknak szerb nyelvben elért előmenetele számított be. A középiskolák szerepe a megszállás előtt a magyarosításban soha még csak megközelítőleg sem érte el azt a jelentőséget, amilyen szerepet a megszállás alatt a szerbesítésben a középiskolák játszottak. A legnagyobb délvidéki városokban működő legnagyobb középiskolák a megszállás előtt 3—400 növendékkel működtek, ezzel szemben a megszállás alatt a szabadkai gimnáziumnak nagyon sokszor volt több mint 1200 növendéke akkor, amikor Ujvidék két fiugimnáziumának külön-külön több mint ezer, a nagybecskerekői koedukációs gimnáziumban szintén több mint ezer és a városok bármelyikét vesszük is, a megszállás előtti magyar tanulók létszámának a többszöröse járt szerb tannyelvű középiskolába. Ez hozta magával azt a körülményt, hogy nagyon sok magyar gyerek a középiskolából kikerülve teljesen és tökéletesen elsajátította a szerb-horvát nyelvet olyannyira, hogy sokszor jobban beszélt már szerbül, mint magyar anyanyelvén. Ez volt tehát az a fegyver, melyet a szerbek legmesteriebben tudtak kihasználni a magyar tömegek elszerbesítésére.

Ezeknek a gyerekeknek egy része szintén szerbül gondolkodott akkor, amikor magyarul beszélt és ezek szintén honosítottak meg néhány szlávos szerkezetet a magyar nyelvben. Különösen a szláv „mogu“ segédigével kapcsolatos szerkezeteknek a szolgai fordításával tűntek ki ezek a szerbül gondolkodó és magyarul beszélő gyerekek, úgy hogy nem egyszer kért engedélyt valamire magyar anyanyelvű tanítványom a következő szavakkal: „Tanár úr kérem, *ki bírok menni*“ stb. ami a szerb-horvát mogu li icipi szolgai fordítása. Hasonlóképpen például: *Balassa Bálint költeményeit fel bírjuk osztani* stb. Tehát ezekből is látszik, hogy a huszonhárom éves megszállás vége felé a magyar nyelvbe újból jutottak be szlávos szerkezetek, melyeknek a szomorú tanulsága az előbbiekkal szemben az, hogy míg az előbbieket magyarul tanuló, de szerb anyanyelvű emberek, addig az újabbakat magyar anyanyelvű, de sajnos, a szerb iskolákban elszerbesített, szerbül gondolkodó gyerekek honosították meg.

Eddig egységesen a Délvidék magyar nyelvéről beszéltem, jól lehet a nyelvtudomány már régen megállapította, hogy amiként nincsen két egyforma falevél és nincsen két egyforma emberi arc, úgy nincs két ember, akik teljesen egyformán beszélnek és teljesen egyformán fejezik ki gondolataikat. A nyelvtudomány mai állása szerint téves az, ha mi magyar nyelvről beszélünk, mert tulajdonképpen sok millió egyéni magyar nyelvről kell beszélni, amelyek a kifejezések tulnyomó részében egyeznek ugyan, de egyéni sajátságaikban különbözőek. A ház fogalmába beletartoznak mindazok az építmények, amelyeket lakás céljára használ az ember, azonban mégis minden egyes ház más és más, jóllehet ugyanazt a célt szolgálja. A házak között azonban különböző típusokat tudunk megkülönböztetni, mert van pl. családi ház, bérház, palota, nyaraló stb., tehát ha ennek mintájára a magyar nyelvet beszélők csoportjában egy-egy bizonyos sajátságokban egyezők nyelvét külön jelöljük meg, akkor a sok millió magyar nyelvet beszélők nyelvében legalább három csoportot kell, hogy megjelöljünk. Ez a három főcsoport: a nép nyelve, az irodalmi nyelv és a köznyelv. Természetes, hogy a magyar irodalmi nyelv, konzervativizmusa, gondossága és a hagyományoknak tisztelete folytán a megszállás alatt a lehető legkevesebb szerb-horvát kölcsönszót vette át, A nép nyelve már ennél lényegesen több hasonló átvételt tud felmutatni, azonban a legtöbb szerb-horvát kölcsönszó mégis csak a köznyelvben van.

A köznyelvet sem úgy kell elképzelni, mint homogén és egységes valamit, mert ahogy minden vidéknek megvan a maga nyelvjárása, úgy minden foglalkozási ágnak és minden hivatásnak és minden mesterségnek is megvan a maga terminus technicus-gyűjteménye, azaz műnyelve. Természetes, hogy ezek a köznyelven belül észlelhető osztálynyelvek, éppen beszélőiknek a szerb-horvát vezetőréteggel való érintkezési lehetősége miatt nem egyformán vettek át kölcsönszavakat. Az a néhány magyar hivatalnok, aki állami szolgálatban megmaradhatott, több szerb szót kevert magyar beszédébe mint az a tisztés cipésmester, aki a város teljében magyar lakta utcájában magyar vevőit szolgálta ki és csak akkor került érintkezésbe a szerb nyelvvel, amikor a városi kézbesítő *dobár dán*-nál (< dobar dan) köszönve műhelyébe benyitott és *pozivot* (< poziv) 'idézést' adott át. A magyar ügyvédek egymásközti beszélgetésébe is egészen más tárgykörü szerb szavak kerültek be, mint a sarki fűszerkereskedő nyelvébe, aki szintén lényegesen kevesebb alkalmat talált, hogy a magyar nyelvet szerb kölcsönszavakkal gazdagítsa. A magyar fiúk katonáskodás közben, akármelyik osztálynyelvet, vagy esetleg nyelvjárást beszélték is, kénytelenek voltak a szerb katonai műszavakat eltanulni és csak természetes, hogy a magyar hasonló kifejezések

ismerete hiányában *komandírról* (< komandír) és *csétárót* (<četa) beszéltek századparancsonok és század helyett. A magyar diák is a szerb iskolában kénytelen volt szerb tanuló társaitól és tanáraiktól eltanulni mindazokat a szerb szavakat, amelyeknek a magyar megfelelőjét ismerte ugyan, de nem használhatta, mert ezért büntetés járt. Ebből következik tehát, hogy ha a délvidéki magyar nyelv megszállás alatti szerb kölcsönszavait akarjuk számbavenni, akkor nem az egységes magyar nyelvet kell vizsgálnunk, hanem a magyar nyelv rétegeit, mert a fentiek szerint minden rétegében más és más szavakat fogunk találni.

Ha fontosság és elterjedtség szempontjából vizsgáljuk a megszállás kölcsönszavait, akkor első helyre kerülnek a minden társadalmi réteg által emlegetett hivatali terminus technikusok, második helyre a diáknyelv kölcsönszavait tenném. Ezekkel k. b. egyenlő elterjedtségűnek és fontosságúnak tartom a katonanyelv kölcsönszavait, míg teljesen külön helyre kell, hogy kerüljenek a szerb város- falu- és utcanevek, valamint az összes kereszt- és vezetéknevek.

Különös fontosságra tettek szert azok a szerb-horvát keresztnevek, amelyekkel a Délvidék keresztény lakossága a megszállás éveiben ismerkedett meg és amelyeket különösen a faluk egyszerű népe nagyon sokszor kiejteni sem tudott, hanem a képzetmechanikai tökéletlenség ragyogó példaként átalakítva hasonló hangalakú szóval pótolta. Pl. *Lyubomir* (< Ljubomir) és *Bogolyúb* (< Bogoljub) szavak helyett egyes vidékeken a magyarok pejorativ értelemben használva *lyukasék*-at, a másik esetben *bagoly* *lyud*-at mondtak. A vezetékneveknek érdekessége az, hogy a magyar nép soha nem látott és hallott hangalakú és összetételű neveket volt kénytelen megtanulni, hiszen minden magyar községnek szerb jegyzője volt s ezeknek a szerb jegyzőknek a 90%-a rendszerint a tiszta szerb vidékek legsötétebb zugaiból került fel hozzánk. Nem akarom megbántani azt az igazán kis számú kivételt, akik a kezükbe rakott hatalommal soha vissza nem éltek, de meg kell állapítanom, hogy legtöbbször nevét csak szidalommal és gyűlölettel tudták kiejteni. Maga a szerbiai szerb nép rendszerint azokat söprűzte ki maga közül és küldte fel, akikkel nem volt megelégedve és akik a saját vidékükön semmi néven nevezendő fontosabb szerephez nem juthattak. Természetes, hogy ilyen körülmények között különösen az első időben napirenden voltak a községi tisztviselők visszaélései és visszaéléseik nyomán leváltásuk és elmozdításuk. Egy jó öreg magyar bácsit, amikor megkérdeztem tőle, hogy szeretik-e a jegyzőjüket, tömör egyszerűséggel azt felelte: „Az kösse föl magát, aki először dicséri!” A másik pedig azt kérdezte: „Melyiket gondolja, mert a legutolsó fél év alatt három is volt.”

Köznyelv.

A köznyelvi átvételeknél és kölcsönszavaknál az első, amelyet meg kell említenem, az a név, amellyel az egész államot jelöltük: *Jugoszlávia* (< Jugoslavia) 'Délszlávia'. Ez a szó a szerb hadsereg bevonulása után terjedt el először és hosszú ideig a magyar lakosság nem tudta, mit jelent és nem tudta, hogyan kell kiejteni, mert volt olyan is, aki azt hitte, hogy *Nyugoszláviának* kell mondani. Majd a megszállás első éveit után használaton kívül került, mert időközben a nagyszerb elképzeléseknek háttérbe kellett szorulniuk és az állam neve a szerbek, horvátok és szlovének királysága lett. Hivatalosan *Királyévína Szjbá, Hgvdá i Szlovénácá* (< Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) volt. Ennek a rövidítése S. H. S. ezt azonban a magyarok S. H. S.-nek ejtették és ezzel kapcsolatosan különböző jelentést tulajdonítottak neki. Így elterjedt, hogy a jelentése nem más, mint: Siess, Horthy, siess! Azoknak pedig, akik azt mondták, hogy a helyes ejtése Sz. H. Sz., azok előtt viszont azt a magyarázatot adták, hogy a három betű jelentése: Sz...k a horvát a szerbnek. Az államot szerbül *država*-nak (< država) hívták. Ez a szó csak a megszállott területen terjedt el, míg az Sz. H. Sz. az ország határain kívül is az egész magyar nyelvterületen közhatalmú volt. 1929 január 6-án a katonai puccs alkalmával az ország új alkotmányt kapott és ezzel az alkotmánnyal új nevet is. Megszűnt a Szerbek, horvátok és szlovének királysága elnevezés és helyébe *Jugoszlávia*, azaz „Délszlávia“ került. Ettől kezdve a *jugoszláv* szó közhatalmúvá vált és valószínű, hogy sem a megszállást átélte, sem a csonka háza magyar nyelvterületein még sokáig nem fog kiveszni, mert emlékeztetések azok az esztendőik, amelyek ideje alatt Jugoszlávia fennállott, magyar területeket birtokolt, majd utána összeomlott.

Ezek előre bocsátása után kell említenem a jugoszláv pénzegységeit. A jugoszláv pénzegység a *dinár* (< dinar) volt. A szerbek rövid *i*-vel *dinár*-nak ejtették, de a magyarok egészen elmagyarosították és hosszú *i*-vel *dinár*-nak mondták. Ez a szó nemcsak hogy egyike volt a legjobban elterjedt szerb szavaknak, hanem egyike azoknak a szavaknak is, amelyek ma a felszabadulás második évfordulójának közeledtével is még állandóan használatosak. Köztudomású, hogy az egyszerű nép mindig konzervatív. Különösen konzervatív akkor, amikor pénzről vagy a pénzben való elszámolásról van szó. A szerb megszállás alatt az első években a falu egyszerű népe nem *dinárban*, nem is *koronában*, hanem még mindig *forintban* számolt. Ezt átvéve a mai élet viszonyai közé, természetesen, hogy a magyar nyelvterület azon részein, ahol szerb megszállás akár csak ideig-óráig volt is, állandóan használták és használják a régi szerb pénzegységeket.

nek a neveit. Magas közhivatalok vezetőinek családtagjaival folytatott beszélgetésem közben, amikor a különböző árakról, fizetésekről volt szó, az egyik jelenlévő hölgy mindent azonnal a 10:1-hez számítás alapján *dínárra* számított át. Ha tehát a magyar nép vezető rétegében is megvan a *dínár*-ra való átszámításnak a lélektani alapja, mennyivel inkább érthető, hogy ugyanezt találjuk az egyszerű nép között, amely tudvalevőleg sokkal, de sokkal maradibb minden más néprétegnél. Érdekes a *dínár* szóval szemben a *dínár* részének, a *pará*-nak (< para) a használata. A *para* szó is közhasználatú volt és használták is mindenfelé, azonban megközelítőleg sem olyan sűrűn, mint a *dínárt* és ma már a felszabadulás második évében szinte teljesen eltűnt a magyar köznyelvből. Ennek okát főleg abban látom, hogy már a megszállás alatt is oly csekély értéke volt egy *parának*, hogy legfeljebb az 50 *parás* értéket használták és azoknak is inkább a *féldínáros* nevet adták, mint az 50 *parát*. Természetes, hogy ilyen körülmények között a *para* volt egyike azoknak, amelyek leghamarabb tűntek el a jugoszláv pénzegységek nevei közül. Itt említtem meg, hogy még egy közhasználatú pénzegységnevet is, amelyet azonban a magyar köznyelv nem minden rétegében és nem minden vidékén vettek át, inkább csak azoknak nyelvében találtuk meg, akik a tiszta szerb vidékeken gyakran megfordultak. Különösen azok nyelvében, akik ószerb területeken is hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodtak. Ez a szó: *bánkà* (< banka). Ez tulajdonképpen a magyar *bankó* szónak a pontos megfelelője. Természetesen nem a magyar *bankó* szó átvétele, hanem arra vezethető vissza, hogy a legkisebb bankjegy valamikor a szerb pénzek közül a 10 *dínár* névértékű *bánkà* volt. Ez aztán a 10 *dínár* neve maradt akkor is, amikor már ezüst és nikkel 10 *dínárosokat* verettek. Ugyancsak a pénznevekhez tartozik a *buger* v. *bugger* (< buger) 'két-dínáros ércpénz' neve. Ez a szó eredetileg a Délvidéken két krajcár értéket jelentett és ezt vitték akkor át a két-dínáros ércpénzre, sőt ujabban hallottam már, hogy a kétpengősre is használják. A harmincas évek derekán a belgrádi fémöntőde igazgatója, Boskovics nevű úr, nem elégedett meg azzal a jövedelemmel, amit szülei hagytak rá, hanem a nála veretett 50 *dínáros* ezüst ércpénzeket, amikor az állami rendelést leszállította, a saját hasznára tovább verette. Amikor ez kirobbant, óriási botrány támadt, amelytől hangos volt Jugoszlávia minden vidéke és amelynek hatása alatt aztán az 50 *dínárosokat* *boskovics-nak* (< Bošković) nevezték. Pl. ilyen mondatokat hallhatott az ember: „Ahhoz az úthoz egy *boskovicsra* volna szükség, de az az egy *boskovicsom* sincs meg.” Az ezerdínáros bankjegyeken Szent György alakja látható, amint a sárkányt éppen ledöfi. Emiatt nevezték az ezerdínáros bankjegyet *Gyorggyē-nak* (< Djordje) is. Ez a kifejezés különösen a nép nyelvében volt közhasználatú.

Az ezerdinárosokat nevezték még *ökrösök*-nek is, mert az egyik sarkában nagyszarvú ökrök voltak.

A pénzegységek nevei után a legtöbbet emlegetett és legjobban elterjedt szavak egyike a *pórész* (< porez) ,adó' volt. A magyar ember kénytelen volt megtanulni, hogy van *grádszki pórész* (< gradski porez) ,városi adó', *bánovinszki pórész* (< banovinski porez) ,báni adó', *džsávni pórész* (< državni porez) ,állami adó'. Gyakran sóhajtottak fel faluikban és városaikban a magyarok a következőképpen: „A *pórész*zel soha se lesz kész az ember. A multkor fizettem az *államit*, tegnap a *bánovinszkit* és ma megint követelik a *grádszkit*.” Egy adófajta volt a jugoszláv megszállás alatt a *kuluk* (< kuluk) is. Ez pénzzel is megváltható évi néhány napos munkaszolgálat volt, amelyre minden egészséges polgárt köteleztek. Tekintettel arra, hogy a hivatalnok réteg és a gazdagabbak pénzzel váltották meg, állandóan a szegényebb népréteg emlegette és mondogatta, hogy inkább ledolgozza a *kulukot*, de nem fizeti meg. Nem szívelték az adózás ezen formáját, ami abból is látszik, hogy *kuli-adónak* meg *kulup*-nak is csúfolták. *Kuli adó* és *puli adó*, szokták mondani, melyben a *puli adó* természetesen az ebadó volt, amit a magyar nép a megszállás alatt éppen úgy nem szeretett fizetni, mint ahogyan azt Magyarországon sem tartották valami népvádámító adónemnek.

Bármit óhajtott valaki a megszállás alatt elérni, mindenért kérvényt kellett a közhivatalok valamelyikéhez beadni. Úgy, hogy valóságos kérvénykultusz volt, amelyet azonban különösképpen a magyarok éreztek meg, mert a legelső időben nem is tudtak még annyira szerbül, hogy hibátlan kérvényeket írhattak volna. *Molbá* (< molba) ez volt a kérvény szerb neve, szintén egyike volt a megszállott területen élők között a leggyakrabban használt és leggyűlöltebb szavaknak. Tekintettel arra, hogy a kérvényekre még Magyarországon is legtöbbször okmánybélyeget kell felragasztani, érthető, hogy az okmánybélyeg szerb neve, a *tákszēna mārka* (< taksená marka) éppen olyan elterjedt és közhasználatú volt, mint a *molbá*. *Molbát* csak *tákszēna márkával* lehetett beadni. Ugyancsak közhasználatú volt a *trosarína* (< trošarina) szó: a városokba bevitt mindenféle cikk után fizetett városi vám. Magyar fordításban szóról-szóra annyit jelent mint fogyasztási illeték. Különösen sokat használták és emlegették a termelők, akik terményeiket a városba voltak kénytelenek piacra vinni. Ebből természetszerűleg következik az is, hogy az olyan faluk népe, amelyekből városokba piacra nem vittek semmit, nem is nagyon ismerhette a *trosarína* szónak a jelentőségét és értelmét. A *trosarínái* ellenőrző közegek voltak a *trosarínások*, vagy népszerű nevükön *trosások*. Tekintettel arra, hogy már a régibb időben is a Délvidék népe szembe helyezkedett minden olyan kísérlettel, amelyik a piacra bevitt termékeknek a megvásárlását célozta, nem voltak a *trosások* közkedvelt személyek, mondhatnám

azt is, hogy a *trosarínások* voltak a leggyűlöltebb személyek, akikkel szemben a falu népe, ahol csak tehette, kimutatta ellenszenvét. Hozzájárult ehhez az is, hogy a munka természetét illetően, nem éppen a nemzeti kaszinó tagjai mentek el *trosarínásoknak*, azaz *trosarína*-behajtóknak. De hát mikor is találunk már magyar embert, aki jó szívvel gondol a *fináncra*? Még ha nem volt is valakinek dolga a *trosarínával* és *trosarínásokkal*, mégis bizonyos tekintetben a többiek véleményének hatása alatt ő is ellenszenvet érzett velük szemben.

A hivatalokban ülő őrököket *piszar*-nak (< pisar) nevezték a szerbek és ezt aztán a jó magyarok is átvették, használták is, azonban a felszabadulás óta teljesen eltűnt a magyar köznyelvből. Éppen úgy eltűnt, mint ahogy eltűnt a *polícija* (< polícija) 'rendőrség' valamint a rendőrnök a másik neve a *rédár* (< redar) is. Ha valaki a *molbájút* 'kérvényét' kellőleg ellátta *tákszēnā márkával*, akkor azt várta, hogy arra határozatot azaz *résényé*-t (< rešenje) kapjon. Ez a szó is igen elterjedt, a magyar köznyelvnek szinte minden rétegében közhasználatú és közismert volt. Ugyancsak közhasználatú volt az *uvērēnyē* (< uverenje) is, amelyet több jelentésében is ismerünk. *Uvērēnyē* tulajdonképpen bizonyítványt jelentett. *Uvērēnyē* lehetett az iskolák által kiadott bizonyítvány, de a magyar nép leginkább úgy ismerte meg, mint szegénységi bizonyítványt, *uvērēnyē* ó *szīromásnom sztānyu* (< uverenje o siromašnom stanju), erkölcsi bizonyítványt, *uvērēnyē* ó *morálnom vládānyu* (< uverenje o moralnom vladanju) továbbá, mint a bírósági bizonyítványt azaz *szudszkó uvērēnyē* (< sudsko uverenje). Ha valaki tehát kérvényt adott be, hogy erkölcsi vagy szegénységi bizonyítványt kapjon, akkor bizonyos idő elteltével 'idézést' azaz *pozīv*-ot (< poziv) kapott az illetékes hivataltól, amelyben értesítették, hogy az *uvērēnyét* átveheti. Az *uvērēnyē*, vagy akármilyen más okmány nem ért azonban semmit sem, ha nem volt rajta *potpīsz* (< potpis), azaz: 'aláírás'.

A különböző közhivataloknak a nevei szintén szerb nevükön voltak közhasználatúak. Városháza helyett: *grádszká kutýá*-t (< gradska kuća), adóhivatal helyett: *pórēszkó zvānyē*-t (< porresko zvanje), járásbíróság helyett: *szrēszki szūd*-ot, (< sreski sud), a báni hivatal helyett: *bānovinā*-t (< banovina), illetőleg *bānszká űprāvā*-t (< banska uprava) mondtak. De magukat a hivatalos személyeket és a hivatalok vezetőit sem a magyar rang- és címjelzéssel, hanem az eredeti szerb szóval nevezték még a magyarlakta vidékeken is. A polgármester *grádszki nácsēlnik* (< gradski načelnik) volt, a főszolgabíró *szrēszki nácsēlnik* (< sreski načelnik), a bírósági elnök: *prētszēdnik szūda* (< pretsednik suda) volt, de a kisebb hivatalnokokat is egyszerűen *csīnovnik*-nak (< činovnik) illetőleg a hivatalnoknőket *csīnovnicā*-nak (< činovnica) mondták. A községet sem hívták másképen

mint szerb nevén *opstiná*-nak (< opština). Az *opstina* két jelentésben is használatos volt: pl. *opstina Obilityevó* annyit tett mint *Obilityevó* község. De ha egy faluban valaki azt mondta: „megyek az *opstínára*,“ akkor ezzel azt fejezte ki, hogy a községházára megy ügyes-bajos dolgának elintézése végett. Az *opstinán* szokták kifüggeszteni az *oglasz*-okat v. *oglász*-okat (< oglas) is, azaz: a 'hirdetményeket'. Ez a szó még a legutolsó magyar faluban is közhasználatú volt, mert a hivatalos *oglászok*, azok mindenhova eljutottak. A pósta mint hivatal nem szorult 'arra, hogy más néven nevezzék, hiszen szerbül is *pósta* volt a neve, ellenben a póstai értékek vásárlásakor nem is volt szabad más nyelven kérni mint szerbül. Így történt aztán meg, hogy a *dopisznica* (< dopisznica) 'levelezőlap', *uputnica* (< uputnica) 'utalvány', *postanszka márká* (< poštanska marka) 'levélbélyeg' éppen olyan közhasználatú volt a megszállás alatti magyar nyelvterület minden részén, de különösen a városokban, mint a *dínár* vagy a *pórész*. A bírósággal kapcsolatosan meg kell említenem, hogy különösen ügyvédcink a különböző aktáknak, iratoknak, vagy bírósági eljárásoknak a neveit maguk között mindig szerbül használták. 'Bíró' helyett *szudija* (< sudija), 'bíróság' helyett *szud* (< sud), 'ítélet' helyett *prészuda* (< presuda), 'panasz' helyett *zsálba* (< žalba), 'panasz, feljelentés' helyett *tuzsba* (< tužba), 'vádírat' helyett *optuzsba* (< optužba) forgott közszájon. Ha pedig valami ellen felfolyamodással éltek, akkor azt az ügyet még a magyar ügyvédek is *megutokolták* (< utok = 'felfolyamodás'). Így folyt a beszéd ügyvédek között: „Már beadtam a *zsálbát* a *szúdon*, várom most a *prészudát* és remélem, hogy nem kell azt majd *megutokolnom*.“ Az sem volt ritka, hogy valaki a *szudijára* panaszkodott, amiért a *tűzsbáját* visszadobta és nem volt hajlandó elfogadni.

A szerb papok neve aránylag kevészer fordult elő, de mind a *pópa* (< pop v. popa), mind a *próta* (< prota) 'esperes', közhasználatú volt. Ugyancsak közhasználatú volt a *kalugyěr* (< kaludjer) 'szerzetes' kifejezés is. Érdekes, hogy a magyar nyelvben görög-keleti szerbnek mondjuk a szerbeknek a vallását. Ezzel szemben a megszállás alatt átvettük a *pravoszláv* (< pravoslav) szót, s ez annyira közhasználatúvá vált, hogy a felszabadulás után mindig zavarba jöttünk, ha azt kérdezték tőlünk, hogy ez vagy az, görög-keleti-e, vagy katolikus. Ugyancsak az ügyvédek nyelvéből és a kereskedelmi életből került be a magyar köznyelvbe a *potvrda* (< potvrda) 'elismervény', *dozvola* (< dozvola) 'engedély', és *ugovor* (< ugovor) 'szerződés'. Tehát elküldték az altisztet egy csomaggal, melynek az átadásakor *potvrda*-t kellett kapnia. Ha valamit elfelejtettek az *ugovorban* biztosítani, azt a szerződő felek nem voltak hajlandók elismerni. Házat addig nem lehetett átírni, amíg az átírási *dozvola* meg nem érkezett. Ha azonban az átírási *dozvola* késett, akkor esetleg egy ismerős

opstinár (< *opštinar*) 'városatya', segíthetett közbenjárásával. Súlyosabb esetben már nem volt elég az *opstinár*, hanem a *poszlánik*-ot (< *poslanik*): 'képviselőt' kellett megkérni, aki azután eljárta a *prétszédnik szudánál*: 'bíróság elnökénél' és kijárta a fenti engedélyt, azonban a neki ezért átadott pénzösszeg ellenében nem volt soha hajlandó *priznánicá*-t (< *priznanica*): 'nyugtát' adni.

A városi bizottságokat *odbor*-nak (< *odbor*) hívták. A bizottságok tagjai voltak az *odbornik*-ok (< *odbornik*). Különösen azok használták ezeket a szavakat, akiknek állandóan ügyeik voltak a városi szállításokkal kapcsolatban városi bizottságoknál. Az *odbor* szónak az összetételei közhasználatúak voltak még a magyar egyesületi életet élők között is. Ugyanis még a magyar egyesületek is kötelezve voltak arra, hogy alapszabályaikat és jegyzőkönyveiket szerb nyelven vezessék és ennek a hatása alatt az egyesületek különböző vezetőségi tagjait szintén szerb nyelven nevezték meg. A gyakori használat miatt a magyar ember nem a választmányba, hanem az *upravní odbor*-ba (< *upravni odbor*) került be és mindaddig nem kaphatta meg a választmány a *rázrěšnicá*-t (< *razrešnica*) azaz a 'felmentvényt', amíg a *nádzorni odbor*: (< *nadzorni odbor*) 'felügyelőbizottság', jelentését fel nem olvasta. Ha a közgyűlésen a hivatalos személy megjelent és az ország uralkodóját említette, akkor még a magyaroknak is kötelességük volt *zsiviožni* (< *živio* ige) azaz 'éljenezni'. A *zsiviožni* szóval kapcsolatban emlitem meg, hogy még amikor a gimnázium padjaiban ültünk és szerb ünnepélyekre vittek el és kötelességünkké tétetett, hogy a megfelelő jelre hangosan *zsiviožzunk*, őszinte örömünkre szolgált, hogy teli torokkal kiabálhattuk a *zsiviož*hoz nagyon hasonló *vizilo* szót. Az ünnepélyeken különben nagyon sokszor a rendőrség mellett szerepet kapott a szerb *Szokol* (< *sokol*) egyesület is. *Sokol* szórul-szóra annyit jelent, mint 'súlyommadár'. Erről nevezték el azt a hazafias és társadalmi torna-egyesületet, amely bizonyos tekintetben a mi leveinte-intézményünkhöz hasonló. A *szokolisták* voltak a *szokolisták* torna-ünnepélyei, ahol a *szokolisták* mellett a *szokolicák* (< *sokolica*) azaz a 'szokolista nők' tornamutatványai mindig a fénypontjai voltak a műsornak. Az ünnepélyeken a rendezők és a rendőrök mindig kellő távolban tartották a kíváncsiakat. Ezek a rendezők és rendőrök mindig ezzel szorították vissza a tömeget: *natrag, natrag!*, amely szóról-szóra annyit jelent: hátrébb-hátrébb, vagy vissza-vissza. Eleinte, amikor még szerbül nem beszéltünk, a jelentését pontosan nem tudtuk, gyakran kérdeztük, hogy vajon mi a csodának emlegetik folyton a nadrágot. Később aztán a *natrág* szó átvitt értelemben szimbólikus jelentőséghez is jutott, különösen akkor, amikor azt mondták, hogy a magyar embernek nem jut itt már semmi, csak a *natrág*. Egy kis káromkodásért

még ha az az istenkáromlás kritériumát kimerítette is, nem igen mentek a szerbek a szomszédba. Az ilyen káromkodások során nagyon sokat emlegették az Istent: *Bóg* (< Bog), de mivel nem az alanyeseti *Bog* alakot emlegették, hanem mindig az Istennek, a *Bog*-nak, a ragozott alakjait, még pedig legtöbbször a *Boga* alakot, (Boga ti, Boga mi, Boga mu), a magyarok az ilyen kifejezéseket nem értették és ezért azt mondták az illetőről: „ej de nagyon *bogázik*“. Tehát ilyenképpen az Isten szónak a ragozott alakja magyar szuffikszummal ellátva „káromkodik“ jelentésében vált közhasználatúvá. Később a magyarok a *Bogáti* (< Boga ti) „Istenedet“, *Bogámi* (< Boga mi) „Istenemre“, *Bogámu* (< Boga mu) „Istenit“ kifejezéseket nem csak, hogy megértették, hanem igen gyakran használták is a fenti értelemben. Pl. „Akár hiszed, akár nem *Bogámi* ott voltam.“ Vagy pl. „*Bogáti*, meddig várjak rád!“ A *natrág* szóhoz kapcsolódják még, hogy a megszállás éveinek folyamán a szerbekkel való érintkezés sokszor barátságos is volt. Ilyenkor, ha akár boldog ünnepeket, akár névnapot, vagy más hasonló alkalmi jókívánságot juttattunk el a szerbekhez, a szerbek természetesen mindig viszonozták. Mondván: *i natrag*, azaz: viszont. Ez annyira belejutott különösen a kétnyelvűek magyar beszédébe, hogy gyakran, amikor egymásnak magyarul kívántak boldog ünnepeket, bort, bűzát, békességet, szép asszony feleséget, a válasz mosolyogva az is lehetett: *i nátrág*, *i nátrág*!

A szerbeknek nagyon sok jellegzetes balkáni eledelük volt, amelyek elterjedtek a megszállott területeken is és valljuk be, hogy még a szerbeket legjobban gyűlölő magyar is szívesen evett ezekből. Ezek közül egész külön szerepet játszott a *csěvabcsicsă* (< čevapčica) és a *ražnyicsă* (< ražnjica). A *csěvabcsicsă* darált disznó, vagy vegyes húsból formált kis, hüvelykujj nagyságú kolbászka, amelyet rostosra sütöttek. Egy étkezésre jóétkű magyar ember 20 *csěvabcsicsă*t is megevett. Különösen akkor, ha azokat a *csěvabcsicsă*kat jó *kájmak*-kal (< kajmak): „szerbiai speciális turófajta“, szórták tele. A *ražnyicsă* viszont rostos sült húsdarabkákból állott, amelyeket vagy vas- vagy papálcikára szúrtak fel. Ha valaki jó barátját vagy ismerősét *ražnyicsă*val vagy *csěvabcsicsă*val, vagy bármi más szem-szájnak való enni-valóval megvendégelte, akkor azt szokta mondani, hogy ő *csász-tizik* (< častiti igéből képezve). A *csász-tizás* nagyon gyakori volt. Még ma is gyakran hallom vendéglőkben, tiszta magyar társaságban is: Egyél-igyál, mert máma ez vagy az *csász-tizik*. A szerbeknek ezekkel a jóféle balkáni specialitásokkal való *csász-tizás*-uk rendszerint zenés vendéglőkben folyt le, ahol a legtöbbször *pěvăcsică*-k (< pevačica): „kávéházi énekesnők“ szórakoztatták dalaikkal a vendégeket. Tekintettel arra, hogy ezek az énekesnők sohasem tartoztak az erénycsőzők megítélése szerint a női nem azon részéhez, amely megközelíthetetlen volt, a magyar

nyelvben a *‘pěvácica v. pěvácica, rosszhírű nő’* jelentésben terjedt el.

Ha már itt tartunk, néhány szóban kitérek a kocsmá-nevekre is. Szinte minden megszállott területi városnak megvolt a maga *Dalmatinszki podrum*-ja (< dalmatinski podrum) azaz: dalmát pincéje. Ezekben a dalmát pincékben legtöbbször dalmát vendéglős volt, aki a jófajta magyar vörösbortokat dalmát borként árusította. Természetesen ezt azért általánosítani nem lehet, mert voltak olyan *dalmatinszki podrumok* is, amelyekben valódi dalmát bort lehetett kapni. Ugyancsak nagyon elterjedt vendéglő-név volt a *Trí sēsira* (< tri šešira), aminek a jelentése vendéglő a három kalaphoz. Ez is egyike volt azoknak a vendéglő-neveknek, amelyek szinte minden városban megvoltak. A vendégfogadók nevei legtöbbször a jugoszláv nagyvárosok neveiből kerültek ki, de nagyon sok vendégfogadót neveztek el az európai fővárosokról is. Fogalom volt a megszállott területi magyarok között Belgrád legelölkelőbb ilyenemű üzeme: a *Szepszki kráj* (< Srpski kralj) a *Ruszki car* (< Ruski car), és a *Moszkva* (< Moskva). Ezek a nevek azonban csak azok előtt a magyarok előtt voltak ismeretesek és közhasználatúak, akik Belgrádban többször megfordultak.

A vendéglő szerzből átvett neve *gosztióna* (< gostiona) volt, de ez a név nem igen terjedt el a magyarok között. Annál gyakoribb volt a *káfáná* (< kafana) elnevezés a kávéházakra és szinte minden kávéházba járó magyar ember a megszállás alatt *káfánába* járt. A kávéház a szerb nép életében sokkal nagyobb szerepet játszik, mint nálunk, magyaroknál. Ó-Szerbiában egészen kis városokban is van mindig két-három szép kávéház. Ezekben a kora reggeli óráktól kezdve egész késő estig állandóan ülnek kávézató emberek. Az életnek minden megnyilvánulását, a politikai események jelentőségét, mind kávé mellett szokták megtanácskozni. Ezt a szokást nagyon hamar eltanulták a magyarok is és szenvedélyes kávépártiak lettek. A *káfá* (< kafa) azaz kávé mindig fekete török kávé jelentett. Ha tehát valaki tejes kávé óhajtott, akkor külön meg kellett azt mondani, hogy *bēla káfát* (< bela kafa) óhajt. A *káfát* még *turszká káfá*-nak (< turska kafa) vagy egyszerűen *turszkának* is hívták. A török kávé kis réz bögrécskében szolgálták fel, amelynek hosszú nyele volt. Ennek a neve *dzsēzva* (< džezva) szintén közismert volt, de nem igen használták magyar beszélgetés közben. Magyar családoknál, ahol a török kávé élvezetét megszokták, egészen addig, míg a kávé nem lett olyan ritka cikk, állandóan főztek és ittuk *dzsēzvában* főzött török kávé. Ismertem olyan családot is, ahol egész *dzsēzva-sorozat* állott készenlétben, hogy mindig a vendégek számának megfelelő nagyságu *dzsēzvában* főzhessék a kávé. Az így főzött kávénak a tetején barnás hab szokott támadni,

melyet *kájmák*-nak v. *kajmak*-nak (< *kajmak*) nevezték. (Nem tévesztendő össze azzal a *kájmákkal*, amelyről mint tûróféléről a csévbacsicsával kapcsolatban emlékeztem meg). *Kajmak* csak a jóminőségû kávé képződött, de ennek a szónak a magyar köznyelvben nem volt nagyobb fontossága és aránylag csak igen szűk körben használták. A *káfánába* járók a *káfán* kívül még magyon sok szerb különleges ital nevét vették át és használták magyar beszélgetés közben. Különösen a szeszesitalok nevei voltak közhasználatúak. Bor helyett *vínó* (< *vino*), sör h. *pívó* (< *pivo*), pálinka helyett *rákija* v. *rakija* (< *rakija*) igen elterjedt és közhasználatú volt. A pálinka-fajtáknak a nevei mással sokkal szűkebb körben voltak közhasználatúak. *Klěkovácsá* (< *klekovača*), 'fenyőtobozból főzött pálinka', különösen az Uzsice ószerbiai város-környéki *uzsicska klěkovácsá* (< *užička klekovača*), volt híres és közismert. A *slyivovica* (< *šljivovica*) már régen közhasználatú a magyar nyelvben *sligovica* alakban. A *slyivovica* lehetett *měká slyivovica* (< *meká šljivovica*) azaz 'puha, enyhe, gyenge' és lehetett *lyútá* (< *ljuta*) azaz 'erős'. Itt említem meg, hogy amiként a magyar nyelvben gyakori az, hogy a jelzett szó képzettartalma a jelzőjéhez tapadt — v. ö. tokaji (bor), farkas (állat) — úgy a szerb nyelvben is van erre példa éppen a *ljuta šljivovica* esetében: mely aztán a magyarba is átvétetett, mert *lyúta slyivovica* helyett csak egyszerűen egy *lyútát* kértek a magyarok is a pincértől. A többi pálinkafélék nevei elterjedtség tekintetében meg sem közelítették az előbb említetteket. *Višnyěvácsá* (< *višnjevača*), 'meggypálinka' és *kruskovácsá* (< *kruškovača*) 'körtepálinka' voltak még itt-ott a magyar nyelvterületen ismertek. A *káfáná*, *vínó*, *pívó*, *rákija*, valamint a *csévbacsicsa*, *rázsnyicsa* szavak felsorolása után meg kell emlékezni arról a szóról is, amely szintén a kávéházi falatozás műszavai közé tartozott. Ugyanis a *csévbacsicsát*, *rázsnyicsát* és a többi rostos sült különlegességeket közös névvel még *měželuk*-nak (< *mezeluk*) is nevezték. A szó első része *měžě* (< *meze*) 'falatozást' is jelenthetett. Sokszor hallottam magyarok szájából, hogy bírják az italt, de legyen közben *měžě*. A kávéházi hiénák, akik a társaság egyik vagy másik tagjának zsebére óhajtottak enni-inni, akikre magyarul azt szokás mondani, hogy a potyát szeretik és keresik, ennek a potyának szerb néven való megnevezésére szolgált a *dzsábá* (< *džaba*) kifejezés. Ezt a szót használták különben minden olyan esetben, amikor valami ingyenes dolgot akartak megjelölni. Pl. A kiállításokon jegyeztem fel, hogy a szép képes árjegyzékek után érdeklődőnek azt mondták: Nyugodtan elviheti, ezt *dzsábá* adjuk. A kávéházi és a fent ismertetett tárgykörhöz tartozik még a *prátiztat* szó is. *Prátiti* (< *pratiti*) 'kísérni' szóból magyar műveltető képzővel képezve. Jelentése: 'kísérteti magát valakivel vagy valamivel'. Különösen akkor használták, ha valaki mulatozás után cigánnyal *prátiztatta* magát haza. „Reggelig mulatott és

akkor még haza is *prátiztatta* magát.“ Hideg időben sok magyar ember ivott *csájá-l*, *tea-l*. A *csája* (< čaj) szó az egész megszállott magyar nyelvterületen közhasználatú volt. De a *csájából* képzett *csájanka* (< čajanka) *teadélután*, v. *öt órai tea* csak a városiak előtt volt ismeretes és közhasználatú. Az ószerbiai vidéket megjárt magyarok használták még a *sumadijszki csáj* (< šumadijski čaj = sumadijai tea) kifejezést is, mely nem volt más, mint *forrált pálinka*. A nyári melegben nem *csáját*, hanem *szládolēd-ot* (< sladoled) *fagylalt* nyalogattak az emberek. A tiszamenti magyar községekben a *szládolēd* szó *szladolē* alakban vált közhasználatúvá. Ugyancsak a nyári melegben itták hűsítőnek a *bózá* is. A *bóza* (< boza) erjesztett kukoricaliszt leve volt, különös íze miatt nem mindenki tudta meginni.

A jugoszláv cigaretták nagyszerű dohányanyagból készültek és a dohányosok véleménye szerint sokkal jobbak voltak, mint a magyar cigaretták. Ezeknek a nevei tulajdonképpen nem tekinthetők szerb kölcsönszavaknak, mert közhasználatúak lettek volna akkor is, ha hasonlóan a magyar cigarettanevekhez idegen szavakból állottak volna. Az érdekesség kedvéért azonban mégis megemlítem, hogy a jugoszláv cigaretták legnagyobb részét Jugoszlávia folyóiról nevezték el. Volt *Dráva* (< Drava), *Drina* (< Drina), *Ibár* (< Ibar), *Morava* (< Morava), *Něrētvā* (< Neretva), *Száva* (< Sava), *Sztrumica* (< Strumica), *Vardár* (< Vardar), *Zēta* (< Zeta). Ezeken kívül a két legdrágább és állítólag legjobb cigarettát a Karagyorgye dinasztjáról *Karagyorgyē-nak* (< Karadjordje) és az Adriai-tengerről *Jadrán-nak* (< Jadran) nevezték. A *dohányos* elnevezése *pusacs* (< pušac) volt. Ez szóról-szóra tulajdonképpen annyit jelent, mint *füstölő*.

A társadalmi érintkezések során a magyarság nagyon sok szerb szokással volt kénytelen megismerkedni, olyan szokásokkal, amelyeknek magyar neve nem volt, tehát a szerb eredeti kifejezést tanultuk el és használtuk. Ezek közé tartozik az egyik legfontosabb és legjobban elterjedt szerb vallásos népszokás a *szláva* (< slava). A megszállás előtt a mi hazai szerbjeink *szvécsárnak* nevezték, de az ószerbiaiak hatása alatt ez a kifejezés eltűnt és egészen közhasználatúvá vált a *szláva*. Minden szerb családnak van védőszentje, akinek a napját a legnagyobb fénnel szokta megülni. Ilyenkor a ház védőszentjének képe azaz az *ikon* (< ikon) előtt gyertyák égtek. A magyar köznyelvben ezzel kapcsolatosan honosodott meg a *szlávu szlávi* (< slávu slavi) kifejezés is, amely annyit jelentett, hogy valaki a *védőszentjét ünnepli* v. egyszerűen, hogy *ünnepel*. Később átvitt értelemben azt is jelenthette, hogy *hithű és megbízható szerb az illető*. Pl. Egyik szerb ismerősömről nyilatkozva azt mondták nekem, hogy nagyon derék ember, megbízható, hiszen *szlávu szlávi*. Magyar ember szájából természetesen ismét más jelentésben került ki ez a kifejezés. Pl. „Mit vársz tőle? Nem tudod, hogy már ő is

szlávu szlávi”? Ennek az elterjedettsége azonban nem volt nagy. A *szláva* alkalmával illet az ünneplőt meglátogatni és jókívánásokkal elhalmozni. Az ilyen látogatásnak megvolt a pontos szertartása, amely ellen véteni nem igen volt szabad. A gratuláló *sretnu szlávu* (< *sretnu slavu*) ‘szerencsés szlávát’ köszönt, amit a háziak megköszöntek és a vendéget leültették. Először szentelt búzával kínálták meg, melynek *koljivó* (< *koljivo*) volt a neve. Jobb családoknál ez a szentelt búza inkább darált dióból, mézből és mazsolából állott és csak itt-ott kevertek bele szimbólumként egy kevés búzát. A ‘szentelt búzából’, *koljivóból*, egy kávéskanálnyit illet kiszedni és megenni. Utána *rákiával* és *szlátkóval* (< *slatko*) kínálták a vendéget. A *szlátkó* szintén közhasználatú volt a magyar köznyelvben, ‘cukorba tett gyümölcsöt’ jelentett. *Sz látkót* különben minden vizit alkalmával és minden kedves vendégnek kínáltak. Rendszerint egy tálcán több pohár víz volt és egy lapos üveg tálacskában kávéskanalak, egy másik üvegtálacskában *szlátkó*. A megkínált kivett egy kávéskanalat, merített a *szlátkóból*, egy pohár vizet vett a kezébe, megette a *szlátkót*, ivott a vízből, s a használt kanalat beletette az általa használt vizespohárba. A háziak minden alkalommal kínálták a vendéget, hogy szedjen még, de tekintettel arra, hogy a már megnyalt kanalat kellett volna használnia, a legnagyobb illetlenségnek számított volna, ha a szíves kínálásnak enged. A *szlátkó* után a vendéget még megkínálták apró süteményekkel és esetleg tortával is. Ha azonban mindezek után feketekávéval is megkínálták, annak elfogyasztása után illendőség szerint el kellett búcsúzni, hogy az ujabban jövő vendégeknek helyet adjon. Ha kevés volt a vendég, akkor természetesen tovább folyt a beszélgetés és sokáig nem hozták a *káfát*. Torlódás esetén a kínálasok üteme gyorsabb volt, hogy hamarabb távozzanak el a vendégek. Megtörténhetett, hogy személyesen nem tudott valaki elmenni ismerősének *szlávájára*. Ilyen esetben *csésztitká-t* (< *čestitka*), azaz gratulációt illet küldeni. (*Čestitati*=gratulálni). A *csésztitka* másodlagos jelentésében a levelezőlapon v. névjegyen kifejezett jókívánást is jelenthette. A képes levelezőlapot *ražglednicá-nak* (< *ražglednica*) nevezték. *Rážgledati* ‘szétnézni’, *ražglednica* szóról-szóra annyit tesz különben, mint ‘szétnézőke’. Ugy a *csésztitka*, mint a *ražglednica* csak a műveltebb városi lakosság nyelvében volt közhasználatú.

A szerb nyelv minden fejlődése ellenére sem tudott minden fogalomra megfelelő új szót találni. Ezért nagyon sok benne az idegen közhasználatú szó. Ezeknek egy részét a magyar köznyelv is átvette és használta; különösen a városok lakói vették át ezeket és használták nagyobb számmal. A diáknyelvbe is sok ilyen kölcsönzó került, de ezekről, majd a megfelelő helyen szólunk bővebben. Ilyen szavak a *séf* (< *šef*) különösen *séf sztánice* (< *šef stanice*), azaz ‘állomásfőnök’ összetételben; *székcija* (<

sekcija) 'szakosztály' pl. Az ipartestületben megalakult a borbély *székcija*. *Kontakt* (< kontakt) 'érintkezés'. Nincs meg a kellő kontakt az ipari és mezőgazdasági munkások között. *Diszciplina* (< disciplina) pl. az új elnök nagy *diszciplínát* tart. *Déntiszt* (< dentist) 'fogásmester' pl. a húgom férje *déntiszt*, nála csináltatom a fogaimat. *Nervirozni* (< nervirati) 'idegesíteni' pl. ne *nervirozz*. *Párlamentárác* (< parlamentarac) pl. a csétnikek, amikor látták, hogy körül vannak véve, *párlamētárácot* küldtek. Ilyen átvételek még a *bioszkop* (< bioskop) 'mozi', *lózsa* (< loza) 'páholy', *gálérija* (< galerija) 'kakasülő', *balkón* (< balkon) 'erkély', *gárdērőba* (< garderoba) 'ruhatár'. A *gárdērőba* azért fontos, mert a szóvégi -a mutatja, hogy csakugyan a szerb nyelvből került a magyar köznyelvbe. A magyar nyelvterület legnagyobb és a megszállást át nem élt részein közhasználatú 'ruhatári' jelentésű idegen szó *garderób* alakban terjedt el. Ha tehát a csonkaországi részeken valaki ruhatárba tette holmiját, akkor a *garderóbba* tette, ezzel szemben a délvidéki városok magyarsága által a szerbeiktől átvett alak szerint *garderóbába* tette kabátját vagy más holmiját a magyar. A mozi vagy színház részei közül a szerbeknek csak a *prizēmlye* (< prizemlje) 'földszint' szavuk került át a magyar köznyelvbe.

Érdekes megemlíteni azt, hogy a filmesek között, mint általában véve minden mesterséghez tartozók között, a szerb terminus technikusok egész serege honosodott meg. Egy ilyen rövid értekezés keretében nem térhetünk ki arra, hogy a különböző mesterséget űzők milyen műszavakat vettek át, hanem csak a filmesek és még egy-két szakma műszavaiból mutatok be néhányat. A megszállás alatt a filmesek nem beszéltek 'kölcšöndijről', hanem *nájámniná*-ról (< najamnina), nem 'engedélyokiratot', hanem *cēnzurna knjizsicá*-t (< cenzurna knjižica) szereztek be, ha egy-egy filmet műsorukra akartak tűzni. A filmesek és a fényképészek a film emulziós felületét *siht*-nek (< šiht) nevezték. Igaz, hogy ezt a szót a magyarok használják a csonkaország területén is és igaz, hogy tulajdonképpen nem szerb szó, azonban a filmszakma és a fényképész-szakma kifejezései közé a megszállás alatt szerb közvetítéssel került, s ezért feltétlenül meg kellett említeni. A 'borbélyműhelyt' *berbernicá*-nak (< berbernica) hívták. És abban nem beszéltek 'borotválásról', hanem *brijányē*-ről (< brijanje), 'nyíratkozás' helyett volt a *sisányē* (< šišanje), vagy a *pošišanyē* (< pošišanje), amelyeknek a pontos jelentése 'nyírás', illetőleg 'körülnyírás'. A 'nyomdákat' *štamparijá*-nak (< štamparija) hívták, a 'lakatos' *bravár* (< bravar) volt, az 'esztergályos' *sztrugár* (< strugar), a 'szabó' *krojács* (< krojač), az 'üveges' *sztáklár* (< staklar), a 'cipész' *cipēlár* (< cipelar), a 'bocskoros' *opāncsár* (< opančar), az 'órás' *szájdžsija* (< sajdžija) vagy *szátár* (< satar) vagy *urár* (< urar); az órás három neve közül az első török vonatkozású, a második

szerb és a harmadik horvát, mely viszont a német *die Uhr* átvétele. A 'kőműves' *zidár* (< zidar), az 'aranyműves' *zlátár* (< zlatar), a 'szücs' *csurcsija* v. *tyurcsija* (< éurčija), a 'pintér' *bácsvár* (< bačvar), a 'bognár' *kolár* (< kolar), a 'pék' *pěkár* (< pekar), a 'hentes' *kobaszicsár* (< kobasičar), a 'mészáros' *měszár* (< mesar), az 'asztalos' *sztolár* (< stolar), de hallottam azt is, hogy valaki *asztaldzsijá*-nak (< astaldžija) mondta. Ez pedig nem más, mint az asztal főnév török foglalkozásnévképzővel való továbbképzése. A 'fényképész' *szlikár*-nak (< slikar) nevezték. Ezeket a kifejezéseket és szakmaneveket a 'magyar közönségnek meg kellett tanulnia a cégtáblákról, amelyeket más-keppen, mint szerb nyelven, soha sem engedtek meg kitenni. Ezeket mindenki értette, mindenki tudta, hogy mit jelentenek, azonban még sem merném állítani, hogy közhasználatúak voltak; ha használták őket magyar beszédben, akkor csak tréfából szöttek bele.

A magyar köznyelv kölcsönszavaiból és közhasználatú szavaiból még a hivatalos érintkezések néhány műszavát kell megemlítenünk. Szabadka határváros volt vámhivatallal; azonban mivel a hivatalos érintkezés folyamán a magyar ember nem említhette a vámhivatalt magyar nevén, kénytelen volt a 'vám' helyett *cáriná-t*, (< carina), 'vámőrök' vagy 'financok' helyett *cárinár*-okat (< carinar) és 'vámhivatal' helyett *cárinárnica-t* (< carinarnica) használni. Ez azonban csak olyan magyarulalkotta területeken volt közhasználatú, ahol valamilyen vámhivatal is volt. A hivatalos érintkezések folyamán került a magyar köznyelvbe a *zápisznik* (< zapisnik) 'jegyzőkönyv', *děkrét* (< dekret) 'határozat, kinevezési okmány', *ukáz* (< ukaz) 'királyi kézirat, mely magasabb tisztviselők kinevezésére szolgált'. Közhasználatú volt még a *kulturnó oděljěnyě* (< kulturno odelenje), *vojno oděljěnyě*, (< vojno odelenje), melyek közül az első 'kulturoosztályt', a második 'katonai ügyosztályt' jelentett. A kulturoosztályon rendszerint *dněvničsár*-ok (< dnevničar), azaz 'napidíjas tisztviselők' dolgoztak. Nagyon nagy fájdalom volt a Délvidék magyarságának, hogy az állampolgársági és az illetőségi bizonyítványt nagyon nehezen tudta beszerezni. Természetes, hogy ezeknek neveit is szerbül tanulta meg és a *drzsávlyánsztvó* (< državljanstvo), illetőleg *zúvicsájnoszt* (< zavičajnost) kölcsönszavakat használták. Ritkábban használták a *drzsávlyánsztvó* horvát kifejezést, a *domovnicá-t* (< domovnica). Az 'illetékre' volt még egy kölcsönszavunk, amelyet szintén elég gyakran használtunk: *prisztójba* (< prisztobja). Az 'üzletbér, vagy házbér' jelentésű *kirija* (< kirija) különösen azok között, akik házbérben laktak, szintén közhasználatú volt. A *právilnik* (< pravilnik) 'szabályrendelet', 'előírások gyűjteménye', szintén nagy szerepet játszott és a kisebbségi magyarság életében és nyelvében közhasználatúvá vált. Akármilyen hivatalos nyomonitványt töltöttünk

is ki, annak utolsó rubrikája mindig a *primědba* (< primedba) 'észrevétel', 'megjegyzés' volt. Igen elterjedt volt a 'jogász' jelentésű *právnik* (< pravnik) szó is. A 'műhely' jelentésű *rádionica* (< radionica) különösen olyan magyarlakta vidékeken volt közhasználatú, ahol nagy állami üzemek voltak, pl. vasuti műhely, mert az ilyen üzemeknél a magyar munkások sem beszélhettek másként, mint szerbül és így a *rádionica* közöttük nemcsak elterjedt, hanem teljesen ki is szorította a magyar műhely szót. Ha valaki hivatali visszaélést, vagy bűntényt követett el, vagy valamilyen nemzetgyalázási vagy hasonló vétség miatt feljelentették, akkor a kihallgatását az *isztrázsnj* (< istražni) 'vizsgáló kihallgató' (bíró) végezte. Ebben az esetben ugyanaz történt, mint a fent írt *lyúta* esetében, ugyanis az *isztrázsnj szudija* 'vizsgálóbíró' jelzős szerkezetből a jelzett szó képzettartalma egészen a jelzőhöz tapadt. A kétségtelenül leggyakrabban használt, városon, falun ismert szó az *ulica* v. *ulica* (< ulica) 'utca' volt. Feljegyeztem pl. hogy magyar emberek egymás közt beszélgetve azt mondták: A házszámot tudom, de az *ulica* neve nem jut eszembe. A 'kereskedő' jelentésű *trgovác* (< trgovac), vagy ennek ejtéskönnyítővel ejtett *tergovác* alakja szintén elég gyakori volt. Egyél nyugodtan — mondták — van a *trgovácnál* elég.

A pejorativ értelemben használt szerb kölcsönszavak közül kétségtelenül egyik legjelentősebb volt a *kufěrás* (< kuferas) 'kifejezés'. A *kufěrás* kifejezést tulajdonképpen a benszülött szerb és bunyevác lakosság adta azoknak az ószerbiai tisztviselőknek, akiket a szerb állami közigazgatás magyarlakta vidékekre nevezett ki és akiknek legnagyobb része mint nincstelen szegény ember jött hozzánk és rendszerint csak egy kis bőröndben, kofferbán (kufer) hozta holmiját, de rövidesen vagyont szerzett. A *kufěrás* szónak tehát az elsődleges jelentése az volt: 'idegen', másodlagos jelentése: 'jött-ment' és ebből a jelentéséből fejlődött ki az, hogy 'nincstelenül jött és gazdagon távozó'. Pl. „A városháza tele van *kuferásokkal*, de majd meglátod, ha elmennék, mennyi mindent loptak már össze.“ Volt olyan *kuferás* is, aki Szerbiába való visszahelyezése esetén két-három vagonnal szállíttatta el butorait és holmiját. Ezt a kifejezést mind a magyarok, mind a bunyevácok, sőt a bennszülött szerbek is egyaránt használták és alkalmazták és igen gyakran megtörtént, hogy a hivatalokban ülők, ha valami nézeteltérésük támadt a felekkel, mindjárt arra hivatkoztak, hogy ők nem *kuferások*, velük így gorombáskodni nem lehet. A *kuferás* kifejezés nem volt tehát megtiszteltetés, hanem ellenkezőleg, sértésnek számított, ami ellen mindenki tiltakozott, illetőleg igyekezett megtorolni. A *kuferás* mellett párhuzamosan meg kell említenem a *prěcsanin* (< prečanin) szót. Ezzel a kifejezéssel illették az ószerbiaiak mindazokat, akik a Dunától és Szávától északra valók voltak. A jugoszláv közigazgatás-

ban nagy számmal alkalmazott orosz tisztviselőket *ruszki* (< ruski) névvel különböztettük meg.

Kellemetlen emberekre még egy kifejezést vettünk át a szerb nyelvből: *gnyávátor* (< gnjavator) 'aki valakit molesztál', a szerb *gnyáviti* igéből képzett névszó, amely eredeti jelentésében kínzót, zaklatót jelentett, a magyar nyelvben azonban sokkal enyhébb, inkább 'molesztáló' jelentésben lett közhasználatúvá, pl. „Hallod, micsoda *gnyávátor* az a te barátod!” Közhasználatú volt a 'zárka' jelentésű *csēlija* v. *tyēlija* (< ēlija) szó is, amely tulajdonképpen a *cella* szó pontos hangtani megfelelője. Pl. „Te hányas *csēlijába* voltál lecsukva?” Fogdáról beszélve a legfélelmetesebb volt a *glāvnjácsa* (< glavnjača), mely a 'hirhedt belgrádi politikai börtön és fegyház' neve volt. Ebben a fogházban, a *glāvnjácsa*-ban kínozták halálra azokat a magyar kémkedéssel gyanúsított embereket, akiket sokszor minden komoly ok nélkül, pusztán gyanú alapján fogtak el és állítottak később bíróság elé. A *glāvnjácsa* volt az a fegyház, amelynek borzalmairól francia nyelven nem egy broszúra jelent meg, amelynek tartalmát nem igen tette a belgrádi kormány a kirakatába.

A családi életre vonatkozó szavak közül aránylag nagyon kevés jutott át a magyar köznyelvbe és csakis azokon a vidékeken tudtam feljegyezni egyes ilyen tárgykörbe tartozó szavakat, amelyek feltétlenül kétnyelvűek voltak. Ilyenek pl. *májko* (< majko) 'nagyanya' v. általában 'öregasszony', és a *dēda* (< deda) 'nagyapa' v. általában 'öregember'. Az ilyen kétnyelvű vidéken gyakran mondták: Nem volt otthon más csak a *májko*, és Az én *dēdám* még jól bírja a munkát. 'Pubi vagy öcskös' jelentésben használták még a *bátó* v. *báta* (< bato) szót is. Míg a 'barát vagy testvér' jelentésben használták a *brátē* (< brate), vagy *brē* (< bre) kifejezést, azonban a *brē* jelentése már inkább 'hékás' volt, tehát pl. Hallod-e *brē*! A leányszöktetésre volt a szerbeknek egy szavuk, amely nemcsak, hogy közhasználatú, hanem igen gyakori volt a magyar nyelvben is. *Uszkocsizni* a szerb *uszkocsiti* (< uskočiti) 'megugrani, megszökni' igéből képezve. Ennek egy másik alakja az *eluszkocsiztatni*, 'megszöktetni'. A szokás ugyanis az volt a délvidéki szerbeknél, hogy ha a leány szülei nem egyeztek bele a házasságba, akkor a legény *eluszkocsiztatta* barátaival a leányt. Nagyon sokszor megtörtént azonban később az is, hogy a szülők és a legény közös megegyezéssel választották a házasság eme módját, mert ilyen alkalmakkor nem kellett nagy lakodalmat tartani, ami mindig tetemes költségeket okozott. Hiszen a szerbeknél sokszor a fél falu hivatalos volt ilyen lakodalmakra és a leány hozományának egy nagy része ráment a vendégereg kielégítésére. A családi életre vonatkozik még a *csiká* (< čika) 'bácsi' jelentésű szó is, amely szintén közhasználatú volt, szinte az egész magyar nyelvterületen. A 'komázni' jelentésű *brátyizni* nem mostani megszállás idei átvétel,

mert ezt a magyar nyelvterület azon részein is használják, amelyek soha megszállást nem szenvedtek át.

A kétnyelvű városi lakosság magyar része egész sereg olyan szót is vett át, amely bizonyos tekintetben nyelvjárászerűen csak egyes városokban vagy csak egyes vidékeken volt közhasználatú. Az átvétel után aztán a magyar nyelvterület azon részén, ahol a megszállás 23 évig tartott, a magyar ujságok és a magyar folyóiratok révén köhasználatú lett. Ilyen pl. *subara* (< šubara) 'báránybórsapka', *préló* (< prelo) 'fonó', *nosziló* (< nosilo) 'petrence', a cséplésnél két rúd közt kifeszített dróthálón hordják a pelyvát, ezt a pelyvahordót hívják *noszilónak*. Pl. „Úgy megrakták a *noszilót* pelyvával, hogy meg sem tudtam emelni.” A 'lecsó' jelentésű *gyuvěcs* (< djuveč) szintén így terjedt el és vált közhasználatúvá a magyar nyelvterületek nagy részén. Martonos községben a magyar határhoz közel a *gyuvěcsnak* egy *kuvesz* alakú változata is megvolt. A *kobojágě* mintha úgy volna, pedig hát dehogy', a szerb < *kao bajagi* összevonásából keletkezett. Pl. „Úgy *kobojágě* megigérttem, hogy elmegyek.” Újabb-kori átvétel a szerbből a *kuszur* (< kusur) és a *gros* (< groš). Az elsőnek a jelentése 'visszajáró pénz'. Tehát ha én nagyobb pénzzel fizetek, mint amennyit a számlám kitesz, akkor az, amit visszkapok, a '*kuszur*'. Pl. „Százassal fizettem és a *kuszurt* ott felejtettem a pulton.” A *gros* viszont a 'garasnak' a megfelelője, főleg abban a kifejezésben vált még a magyar köznyelvben is közhasználatúvá: *za szvoj gros* (< za svoj groš) 'az én pénzemért', pl. „Azt teszek, amit akarok, *zaszvojgros*.” A szerb nyelvben is próbáltak erőszakos nyelvújítást végrehajtani. De ennek a nyelvújításnak sok szava még a szerb nyelvben sem vált közhasználatúvá, bár egyik-másik elterjedt és a magyarba is átjutott. Ilyen a *mirovina* (< mirovina) 'nyugdíj'. Pl. „Mennyi *mirovinát* is kap az anyád?”

A szerb nyelvből a köznyelvbe átjutott szavak közül azokat, amelyeket valamilyen tárgykörbe be tudtam sorozni, az eddigiekben felsoroltam. Azokat, amelyek még most hátra vannak, külön tárgykörbe foglalni nem tudom, mert ezek az élet legkülönbébb körülményeire vonatkoznak és annak sokféle körülményeiből származnak.

A megszállás első éveiben a szerb cirill betűk rejtelmait felnőtt és gyermek egyaránt a cirill betűs ábécé-könyvből tanulta meg, amelynek a szerb neve *bukvár* (< bukvár) volt. Ez a *bukvár* szó annak idején az egyik legtöbbet használt szerb szó volt a magyar köznyelvben. Amilyen mértékben azonban megtanultunk szerbül beszélni és cirill betűkkel írni, olyan mértékben tűnt el a magyar köznyelvből a *bukvár*. A megszállás utolsó éveiben közismert volt, de használni már nagyon ritkán használtuk. A 'tér' jelentésű *trg* (< trg) nem tudott közhasználatúvá válni, mert a magyar nyelv három mássalhangzót egymás mel-

lett ejteni nagyon ritkán szokott. De itt-ott azért előfordult, hogy valaki, aki az *Alexander-téren* lakott, azt mondta: „Én az *Alexander trg-en* lakom.“ A *teráj* (< teraj) szó jelentése 'hajts, gyérünk', messze a magyar nyelvterületen ismeretes, sőt adataim vannak arra, hogy még csonkaországi magyar nyelvterületen is használják és értik. Sorsjegy helyett gyakran mondtak a magyarok *szerťyká-t* (< srečka). Pl. „Te is vettél *szerťyká-t*? Kár, mert a főnyereményt úgyis az én *szerťykám* nyeri.“ Ez a 'szerencse' jelentésű *szerťya* (< sreća) főnév származéka. Ünnepeleken, ahol elhunyt nagy hadvezérek, királyok emlékének áldoztak, gyakran mondták a nagy ember nevének említésekor: *szlává mu* (< slava mu). Jelentése: 'dicsőség v. üdv neki'. A magyarok ezt legtöbbször csak gunyos értelemben használták, sőt legtöbbször nem is halott, hanem élő emberekkel kapcsolatosan. Pl. „A szolgabírótok dicstelenül távozott!“ Felelet rá: „*Szlává mu!*“ A *rászpoređ* (< raspored) szó a magyar vasutasok osztálynyelvében volt közhasználatú, mert a mozdonyvezetők este mindig megnézték a *rászpoređot* 'beosztást', hogy tudják, hová kell nekik másnap a beosztás szerint utazni. *Nás csověk* (< naš čovek) 'a mi emberünk'. Ezt a kifejezést a szerbek a hozzájuk tartozókra használták. Ezt aztán a magyarok is átvették és használták. Pl. „Kár nekem ilyet kérni, hiszen nem vagyok *nás csověk*, úgy sem adják meg.“ A görögkeleti kolostorokat a magyarok eredeti szerb nevükön *mănásztir*-nak (< manastir) nevezték, mely a magyarban használatos monostor szónak a pontos megfelelője. A 'csónak' jelentésű *csámác* (< čamac) a folyók mentén élő magyarok közt volt közhasználatban. Így pl. a péterrévei halászhajók *csámác*-ba szálltak, ha halászni akartak. Nagybecszkereken, ha valaki a 'Begán át' akart kelni, a csónakost *csámác!* kiáltással hívta, mire az ájtott és átvitte a tulsó partra. A *granicšár* (< graničar) szó 'határőrt' jelent. Ez viszont csak a határmenti magyar lakosság között volt közhasználatú. Volt egy *grānicšár* nevű labdajáték is, amelyről a diáknyelv tárgyalásakor fogok bővebben beszélni. Az express leveleket *hitno* (< hitno) leveleknek is nevezték. Ez azonban csak a városokban volt ismeretes. A járda szélét, vagy általában valaminek a szélét a szerb *ivicá* (< ivica) szóval fejezik ki nagyon sok kétnyelvű városban. Pl. „Nekiment az *ivicának* biciklivel s úgy lefordult, hogy öröm volt nézni.“ A *jok* (< jok) tagadószócska török eredetű. A szerb nyelvben igen gyakori volt, a magyar köznyelvbe a diák- és katonanyelvekből került át és vált közhasználatúvá. Pl. „Voltál a rendőrségen? *Jok!*“ Azt mesélik, hogy az egyik török szultán megbizta a török flotta parancsnokát még a XIX. század vége felé, hogy keresse fel Málta angol hadikikötőt. A török flotta-parancsnok állítólag hosszú ideig bolyongott a Földközi-tengeren, végül is a bolyongást megunva a legelső kikötőbe hajózott be és onnan sürgönyözte a fenséges padisahnak, tömör egyszer-

rűséggel: „*Jok Málta!*“ Ha pedig a tanár a gimnáziumban megkérdezte a tanulót, hogy a *jok* szerb szó-e, a válasz az volt: „*Jok!*“ Gúnyos értelemben, 'csak annyi baj legyen' jelentésben használták a magyar köznyelvben a *urló vázsnó* (< *vrlo važno*) kifejezést. Pl. „Már megint elkéstél az ebédről! *Vrló vázsnó!*“ Szóóról-szóra *urló vázsnó* jelentése: 'nagyon fontos', azaz tulajdonképpen gúnyos értelemben használva a magyar nyelvben abban a jelentésben terjedt el, hogy 'egyáltalában nem fontos'. A szerb köszöntések közül a 'jóreggelt' jelentésű *dobro jutro* (< *dobro jutro*), a 'jónapot' jelentésű *dobár dán* (< *dobar dan*) és a 'jóestét' jelentésű *dobro včesër* (< *dobro večer*) mellett közhasználatú volt még a *zbogòm* (< *zbogòm*) is. A *zbogòm* jelentése: 'Isten veled, vagy veletek'. Ez tulajdonképpen a szerb < *s Bogòm* 'az Istennel' összevonásából keletkezett. Rendszerint távozáskor szoktak ezzel a köszöntéssel élni. Közhasználatú volt még a magyar nyelvben a 'menetrend' jelentésű *vózní réd* (< *vozni red*) és a 'késés' jelentésű *zákásnyányě* (< *zakašnjenje*) szó is. E két utóbbi főleg azok között, akik gyakran voltak kénytelenek a jugoszláv vonatokon utazni. A jugoszláv vonatokon utazók akarva-nem-akarva megtanulták az ablakokra írt *Opasno je vān szě nāgnuti!* (< *Opasno je van se nagnuti*) 'kihajolni veszélyes' figyelmeztetést is. Ezt a figyelmeztetést azonban a nemzetközi vonalakon közlekedő jugoszláv kocsik ablakáról mindenki megismerte, úgy hogy ez nem tekinthető tisztán a megszállás alatti átvételek egyikének. Ezzel szemben tisztán megszállott területi átvétel az *izlāz v. izlaz* (< *izlaz*) 'kijárat' és *ulāz v. ulaz* (< *ulaz*) 'bejárat'. Ezeket a vasutakon utazó közönségnek meg kellett tanulnia, mert minden állomáson és minden közpénztárnál ki volt írva az *izlaz* és *ulaz*, s az erre való figyelést szigorúan megkövetelték. Ugyancsak a vasutal kapcsolatos átvétel a 'fúvarlevél' jelentésű *továrni līszt* (< *tovarni list*) is.

A köznyelvi átvételek itt felsorolt példái természetesen nem ölelhetik fel mindazokat a kölcsönszavakat, amelyeket a megszállás alatt a magyar nép használt és magyar beszédében alkalmazott. Mint a kezdetek-kezdetén rámutattam, nincs egy mindent átfogó magyar nyelv, hanem csak sok magyar egyéni nyelvből tevődik össze a magyar nyelv. Természetesen más-más emberek más és más szavakat használtak és vettek át a szerb nyelvből. Az itt adott áttekintésben igyekeztem Versectől Szabadkáig és Dárdától Zimonyig az egész megszállás alatti magyar nyelvterület átvételeinek a legjellegzetesebb szavait feljegyezni és a magyar nyelvtudomány számára átadni. Sajnos, ilyen irányú munka tudtommal még nem jelent meg és így természetesen nem volt módomban mások módszeres tapasztalataiból okulni.

Diáknyelv

Ha a délvidéki magyar diáknyelv szerb kölcsönszavairól akarunk írni, akkor meg kell különböztetnünk a megszállás alatti első öt év diáknyelvét, a második öt év diáknyelvét és a harmincas évek diáknyelvét. Az első öt évben a magyar diákság legnagyobb részét még magyar iskolába járt, a szerb nyelvvel csak mint kötelező tantárggyal ismerkedett meg, a szerb nyelvet még egyáltalában nem, vagy csak nagyon gyengén beszélte és csak egyetlen tantárgyat, a szerb nyelvet tanulta cirillbetűs tankönyvből. A második öt év alatt a helyzet annyiban változott, hogy eltűntek a magyar tankönyvek, eltűntek a magyar iskolák és a magyar diákok legnagyobb része már jól beszélt szerbül és még a magyar iskolákban is a szerb nyelven kívül a történelmet és földrajzot is kénytelen volt szerb nyelven, szerb tankönyvekből tanulni. Ez már jelentősebb lépés volt a szerbesítés felé, ekkor már a magyar gyerekek ezrei jártak tiszta szerb tanítási nyelvű iskolába, teljesen kétnyelvűekké váltak és egymás között mindazokat a fogalmakat, amiket magyar iskolába járó magyar gyerekek magyarul neveztek meg, már csak szerbül emlegették. A harmincas évektől kezdődően egészen a felszabadulásig a magyar diáknyelv ismét egy újabb fejezetbe lépett. A magyar iskolák végleg bezárultak, némelyik névlegesen megmaradt ugyan magyarnak, azonban a magyar nyelven és a vallástanon kívül minden tantárgyat szerb tankönyvekből és szerb tanárok magyarázatai alapján tanulták. Ebben az időben még a magyar iskolába járó magyar gyerekek is mind kivétel nélkül tökéletes kétnyelvűekké váltak és ha valahol tökéletlenség mutatkozott, ha valamiképpen kifejezésbeli gondjaik voltak, akkor nem a szerbhorvátnyelvű fogalmazásaikban akadtak meg, hanem akkor, amikor gondolataikat magyarul kellett volna kifejezniök. Ekkor már a tantárgyaknak a neveit, az iskolai igazgatásra vonatkozó rendeletek és fogalmak neveit szinte kivétel nélkül egymásközi beszélgetésben csakis szerbül használták. Magyarul beszélgettek, de a magyar beszéd hemzsegett a szerb kölcsönszavaktól. Természetes, hogy az egyes délvidéki városok középiskolásai különböző mértékben használták a szerb kölcsönszavakat, hiszen a délvidéki városok népességi összetétele is teljesen különböző. Más a helyzet pl. Újvidéken, Pancsován és egészen már Nagybecskerek és Szabadkán. Ugyanis Pancsova és Újvidék, valamint Zombor szerb tömegei miatt az ottani iskolákban aránylag nagyon kis magyar töredék tanult csak, de Nagybecskerek, Szabadka és Zenta a maga magyar többségével természetesen lényegesen nagyobb számú magyar gyereket küldött az iskolába, tehát a magyar beszéd gyakoribb volt és gyakoriságánál fogva ellenállóbb a szerb kölcsönszavak özönével szemben. Az összegyűjtött szerb

kölcsönszavak közül igyekeztem keresztmetszetét adni az összes megszállott területi magyar diákok által használtaknak és ezért nagyobbára csak olyanokat vettem fel a gyűjteményembe, amelyek mindenütt közhasználatúak voltak. Meg akarom jegyezni, hogy az iskolai igazgatásra vonatkozóak legnagyobb részét nemcsak a diákok, hanem szüleik is ismerték és használták. Viszont egyáltalában nem használták azok, akiknek nem voltak kapcsolataik gyerekeiken keresztül az iskolához.

Ha valaki a megszállás alatt valamelyik középfokú iskolába be akart iratkozni, akkor ki kellett töltenie a *prijavá-t* (< prijava) 'bejelentőlap'-ot. A bejelentőlapnak, vagy *prijavának*, több rubrikája volt, melyek a beíratkozandó minden adatát tartalmazták. A *prijavával* és a *szvëdocsánsztvó*-val (< svedočanstvo), azaz 'bizonyítvány'-nyal együtt a 'keresztlevelet' *krstënicá-t* (< krštenica) is be kellett adni. Ilyenkor be kellett fizetni a *skolariná-t* (< školarina) 'tandijat' és akkor utána a Veni Sancte napján előbb a *szvëcsüná szálá*-ban (< svečana sala) 'díszteremben' gyűltek össze a növendékek, onnan a *rázhredni sztärësiná*-k (< razredna starešina) 'osztályfőnökök' az egyes osztályok növendékeit osztálytermeikbe vitték, lediktálták nekik a *rázhporëd*-ot (< raspored) 'tanrendet', amely szerint aztán a rendes tanítás, a *predáványë* (< predavanje) megkezdődhetett. Ilyenkor a *rázhredni sztärëšina* mindjárt kijelölte a *rëdár*-t (< redar) 'hetest', akinek az volt a tiszte, hogy az 'osztály', azaz a *rázhred* (< razred) különböző apró-cseprő dolgairól gondoskodik. A *rëdárnak* kellett megnedvesíteni a *szungyër*-t (< sundjer) 'szivacsot', a krétát bekészíteni, mértanórára a szertárból kikészíteni a *sëstár*-t (< šestar) a 'körzöt', hogy az oktatás zavartalanul megkezdődhessék. Általában véve minden tantárgynak megvolt a maga szerb neve és ezek a szerb tantárgynevek közhasználatúak voltak. A magyar gyerekek 'történelem' helyett *isztórijá-t* (< istorija) tanultak, 'földrajz' helyett *zëmlyopisz*-t (< zemljopis), 'torna' helyett *gimnásztiká*-ra (< gimnastika) jártak. 'Kémia' órájuk nem volt, mert *hëmijá-t* (< hemija) tanultak és akár szerb-, akár magyarnyelvről volt is szó, irodalom helyett *knjizsëvnošt*-tal (< književnost) foglalkoztak. A tanár nem 'verset' adott föl, hanem *pëszmá-t* (< pesma) és azt nem 'szórol szóra', hanem *od récsi-do récsi* (< od reči-do reči) kellett megtanulni, mert csak így tudták *nápämët* (< napamet), azaz 'kivülről, emlékezetből' elmondani. A kisebb diákok *krázhnopisz* (< krasnopis) 'szépírás' füzetbe írták feladványaikat és 'ének-óra' helyett *pëványë*-ra (< pevanje) jártak. A *pëványë*-n *pëszmá*-kat (< pesma) énekeltek, tehát a *pëszma* szó két jelentésében is közhasználatúvá vált: az első jelentése 'vers', a második 'nóta', 'dal' volt. A 'kottafüzetüknek' *käjdünkä* (< kajdanka) volt a

neve, míg a „rajzfüzetüket” *crtánká*-nak (< crtanka) hívták. Házi feladatáról soha sem beszéltek a magyar gyerekek, nekik *domátyi*-juk (< domaći) volt. Olvasmányt, ha az kötelező volt, különösen a szerb és horvát irodalom kötelező olvasmányait, *léktirá*-nak (< lektira) nevezték. Az „olvasókönyvet” csak mint *csitánká*-t (< čitanka) emlegették. Magát a könyv szót szinte teljesen kiszorította a „könyv” jelentésű *knjigá* (< knjiga), viszont a „könyvecske” jelentésű *knjizsica* (< knjižica) főleg a *gyácská knjizsica* (< djačka knjižica) „diákkönyvecske” összetételben volt közhasználatú diákok és szülők közt egyaránt. „Könyvkereskedés” helyett *knjizsára*-ban (< knjižara) vettek tintát és füzetet, ha ugyan nem *szvészka*-t (< sveska), „füzet”, vagy *másztiló*-t (< mastilo) „tinta” kértek, de az „ítató” is szinte eltűnt, kiszorította a szerb *upijács* (< upijač). A szerb nyelv tanításának egyik módját a szerbek abban látták, hogy kétségtelenül nagyon szép és értékes népdalaikat oldalszám kellett a magyar diákoknak kívülről megtanulni. Természetes, hogy ezeknek a szerb neve, *národná pészma* v. *národna pészma* (< narodna pesma) „népdal”, nemcsak közhasználatúvá, hanem hírhedtté is vált, mert nagyon sok magyar gyerek keserves kínok között volt kénytelen tanulni a *národna pészma*-k véget nem érő sorozatát. Ezek mellett már sokkal kisebb jelentőségük volt a szerb tanárok által szintén nagyon kedvelt *národná pripovětkák*-nak (< narodna pripovetka) „népmeséknek”, amelyekből szintén nagyon sokat kellett olvasni és megtanulni magyar gyerekeinknek.

Ami az iskolával kapcsolatos fogalmakat illeti, nem imádságot mondtak el a tanítás megkezdése előtt, hanem *molitvá*-t (< molitva). A tanár nem „osztálynaplót”, hanem *dněvník*-et hozott be és a hiányzók nem igazolványt, hanem *izviná*-t (< izvina) hoztak és azzal igazolták távolmaradásukat. A leghíresebb volt a *proživnik* (< proživnik), szóról szóra „felhívóív”. Ebbe az ívbe bevezették minden tanuló nevét és minden tantárgyból a megfelelő kalkulust is ide kellett a tanárnak bejegyezni. A *proživnik* félelmetes valami volt és körülbelül éppen úgy rettegetek tőle a diákok, mint a híres magyar *tanári-notesztől*. Jegyet, vagy kalkulust nem kaptak a mi gyerekeink, nekik *ocēna* (< ocena) járt. Ha tudtak, jó *océnát*, ha nem, akkor rossz *océnát* kaptak. A rossz *océnák*-nak eredményeként a havonként megtartott ellenőrző értekezletek után *opomēná*-t (< opomena), azaz „intőt” írtak be a *gyácská knjizsica*-ba, amit a szülőknek alá kellett írni. Mondanom sem kell, hogy a magyar szülők között éppen úgy közhasználatú volt az *ocēna* és az *opomēna*, mint diákjaink között. Már az *ukor* (< ukor) „rovás”, csak azok között a szülők között volt közhasználatú, akik abba a kellemetlen helyzetbe kerültek, hogy a rováások valamelyikével megismerkedjenek. Ugyanis az *ukor*-t nem a tanulmányi előmenetelért, hanem mindig magaviseletért büntetésként adták. Négy fokozata volt ismeretes az

ukor-nak. Ezek közül legenyhébb volt az *ukor rázrēdnog sztarēsine* (< ukor razrednog starešine) 'osztályfőnöki rovás', a második fok volt az *ukor rázrēdnog vetyā* (< ukor razrednog veća) 'osztálytanácsosi rovás', (osztálytanácsba tartoztak a tanári kar azon tagjai, akik abban az osztályban tanítottak), a harmadik fok volt az *ukor dirēktora* (< ukor direktora) 'igazgatói rovás'. Ezzel egyenlő értékű volt és csak néha számított többnek az *ukor násztávničskog šavēta* (< ukor nastavničkog saveta) a 'tanári testület rovása'. Ez volt az a rovás, amely után már csak a kicsapás következett. Ezek a rovások, azaz *ukor*-ok hála Istennek, csak a diáksereg között voltak közhasználatúak, mert a magyar gyerekek dicséretére szolgál, hogy csak nagyon ritkán kellett valakit a két felsőbbfokú *ukor*-ral büntetni.

Az *ocēnā*-k (jegyek) kétfélék voltak. Volt *uszmēni* (< usmeni) azaz 'szóbeli' és volt *pismēni* (< pismeni), azaz 'írásbeli'. A *pismēni ocēnā*-k természetesen az írásbeli dolgozatok érdemjegyei voltak. A *pismēni* után következett a *poprāvāk* (< popravak), azaz az írásbeli dolgozat 'javítása'. A szerb iskolákban is súlyt vetettek arra, hogy a már feladott és megtanult leckét a diákok ismételjék. Természetes, hogy az ismétlés fogalmának kifejezésére is megvolt a megfelelő szerb szavuk, amely szintén közhasználatú lett a magyar diáknyelvben. Ha tehát nem volt új lecke, akkor volt *ponāvlyānyē* (< ponavljanje) 'ismétlés'. A 'vizsga' helyett közhasználatú volt az *iszpit* (< ispit). 'Érettségi' helyett a *matura* (< matura) szót használták. A 'magánvizsgá'-nak *privātni iszpit* (< privatni ispit) volt a neve és ez szintén *uszmēni* 'szóbeli' és *pismēni* 'írásbeli' részből állott.

Az iskolákkal kapcsolatosan több egyesület, illetőleg szövetség, azaz olyan intézmény működött, amelyeknek tagjai csak diákok lehettek. Ilyen volt a *ferijālni šavēz* (< ferijalni savez) 'szünidei szövetség', a tagjait *ferijālác*-nak (< ferijalac) nevezték. Ez a *ferijālni šavēz* minden középiskolában megszervezte a maga fiókját és az iskolák növendékeinek nyaraltatását segítette elő. Tagjai, a *ferijālác*-ok, június elsejétől szeptember 30-ikáig a délszláv állami vasut- és gőzhajó vonalakon 50 százalékos menetdíjkedvezményt élveztek. A *ferijālni šavēz* több tábort is létesített, amelyben a szegénysorsú tanulók is aránylag kis költséggel egy hónapot tölthettek el szabadon választva, akár az Adria partján, akár Szlovénia legvadregényesebb hegyvidékén. Ezeknek a nyaraltatásoknak a költsége alig haladta meg havonként a 40–50 pengőt. A 'cserkész' szerb neve, a *szkaut* (< skaut), nem tudott gyökeret verni a magyar gyerekek között, jöllehet minden középiskolában volt cserkész csapat. A cserkész 'farkaskölykök' szerb neve *vucsityi* (< vučići), még a *szkaútnāl* is 'ritkább volt'.

A *trēzvēnā mlādoszt* (< trezvena mladost) 'józan ifjúság' tagjai a *trēzvēnyāk*-ok (< trezvenjak) voltak. Ez az egyesület a középiskolai tanulók közt a szeszes italok élvezete ellen harcolt.

A *trëzvënyák*ok fogadalmat tettek, hogy nem isznak szeszes italt. Ezzel kapcsolatosan megemlítem, hogy nagyon sok *trëzvënyák* ezt a fogadalmát szívesen és könnyen megszegte, de azért voltak olyanok is, akik a fogadalmukat szigorúan vették és mindig megtartották. Mint érdekességet említem meg, hogy egy alkalommal csoportosan mentünk husvéti locsolkodásbéli kötelezettségeinknek eleget tenni. Voltunk valami tizenöten és leányismerőseinket összeírva, megdöbbenve konstatáltuk, hogy harmincnégy lányosházat kell meglátogatnunk. Tekintettel arra, hogy az ottani szokások szerint minden lányosháznál legalább egy pohárka likórt, vagy pálinkát kellett meginnunk, egész bizonyos volt, hogy a társaság be fog rugni. Kerítettünk tehát nyolc *trëzvënyák* jelvényt és ezeket felváltva viseltük, amikor locsolkodásra egyik, vagy másik házba bementünk. Ilyen módon felére csökkent a megivandó pohár pálinkák száma.

A *jádránszká sztrázsá* (< jadranska straža) 'adriai őrség' hazafias egyesület volt, amelynek nemcsak diák-, hanem felnőtt tagjai is voltak. Feladata az volt, hogy a délszlávok számára megőrizze az Adriai-tengert. Hazafias és túlzó nacionalista szelleme és célja miatt magyar gyerekek csak annyiban vettek részt, amennyiben erre az iskola őket kötelezte. Minden diák kénytelen volt már a beíratáskor belépni a *crveni krst*-be (< crveni krst) azaz a 'vöröskeresztbe'. Ennek tagsági díját már a beíratás során a beíratási illetékekkel együtt be kellett fizetni. Minden iskolának volt külön ifjúsági vöröskereszt egyesülete, amelyben a pénztárnoki tisztséget legtöbbször magyar gyerekekre bízták. Ugyancsak a beíratáskor kellett kifizetni az egészségügyi alapjárulékát, amely alapnak a szerb neve *zdravstveni fond* (< zdravstveni fond) volt. Közhasználatú volt a magyar diákok és szüleik között az *izvestáj* (< izveštaj) 'értesítő, évkönyv' is, az iskolák által az iskolaévről nyomtatásban kiadott könyv.

A *vidovdán* (< vidovdan) szerb ünnep neve volt, június 28-ika, egyike azoknak az ünnepeknek, amelyek híressé és hírhedtté váltak a magyar diákok és szüleik előtt. *Vidovdánkor* volt ugyanis az ünnepélyes bizonyítványkiosztás, amikor minden szülő reszketve várta, vajjon a fiú, vagy leány milyen *szvëdoscánsztvó*-t 'bizonyítványt' kap és vajjon mint 'jó tanuló, de magyar, kaphat-e *nágrádá*-t (< nagrada) 'jutalmat' vagy sem. *Vidovdán*nal zárult a tanév és akkor már csak az volt hátra, hogy a bukottak, ha javítóvizsgára utasították őket, letegyék a *poprávni iszpít*-et (< popravni ispit) 'javítóvizsgát'-ot, ha pedig ismétlők, mint *ponávlyács*-ok (< ponavljač) íratkozzanak be a következő évre.

A diáknyelvnek eddig felsorolt kölcsönszavai, amint láttuk, mind az iskola életére, tantárgyakra, az iskola mellett működő különféle egyesületekre vonatkoztak és ha ezekkel szemben számba vesszük azokat a kölcsönszavakat, amelyek a diákság

magánéletére, az iskolántúli vagy iskolánkívüli foglalkozására, szórakozására és társadalmi érintkezésére vonatkoznak, akkor jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy az ilyen átvételek jóval csekélyebb számúak és kisebb jelentőségűek, mint az eddig felsoroltak. Az eddig felsoroltakat ugyanis kivétel nélkül minden diák ismerte és használta, de az ezután következők kisebb mértékben terjedtek el. A magyar fiúknak a szerb világban volt társadalmi helyzete, a magyar ifjúságnak józan felfogása megakadályozta azt, hogy az új nemzedék véglegesen el ne szerbesedjék; a kifejezéseknek az a része, mellyel ezután foglalkozunk, jelentéktlenebb. A most következő átvételek egy részét különféle sportkifejezések alkotják, meg azoknak a balkáni édességeknek nevei, amelyek természetesen népszerűek voltak a gyerekek előtt, s amelyek közül sok a törökből került a szerb nyelvbe.

A szokolista diákok között közhasználatú volt a *zdrávó* (< *zdravo*), amely tulajdonképpen szóról-szóra annyit jelentett, hogy: 'egészségesen', ezt a köszöntést a magyar fiúk is átvették szerb társaiktól. Rendszerint érkezéskor és találkozáskor mondták: *zdrávó*, távozáskor pedig inkább a *zbogom* (< *zbogom*), azaz 'Istennel' köszönés volt közhasználatú. A diáknyelvben is közhasználatú volt a *szokol* (< *sokol*) és a *szokolica* (< *sokolica*) amelyek szavak — mint már említettem — a *szokol* egyesület fiúilletve leány-tagjait jelentették.

A diákságnak a szerb megszállás alatt az iskolák igazgatói megengedték, hogy táncdelutánokat tartsanak az intézet tornavagy dísztermében. Ezeket a rendszerint vasárnap délután tartott táncmulatságokat *széló*-nak (< *šelo*) nevezték. *Széló* a szerb *sedeti* ige származéka, eredeti jelentése: 'ülés'. A 'táncdelután' jelentéshez 1. 'ülés', 2. 'vendéglőben ülés', 3. 'vendéglőben ülés és táncolás', 4. 'táncal egybekötött összejövetel', 5. 'iskolákban rendezett táncdelután' jelentésen keresztül jutott el és ebben az utóbbi jelentésében vált a magyar diáknyelvben közhasználatúvá.

A diákok szellemes társaikra nem azt mondták, hogy *s z e l l e m d ú s a k*, vagy *s z e l l e m e s e k*, hanem azt, hogy *duhovit* (< *duhovit*). Pl. „De nagyon *duhovit* lettél egyszerrel!” A *záfkrázni* (< *zafkravati*) a szerb ige magyar igeképzős alakja 'bosszant, szekiroz' jelentésben terjedt el a magyar diákság nyelvében. Az egyetemisták nyelvében közhasználatú volt még az 'elsőéves azaz gólya' jelentésű *brúcós* (< *brucoš*) szó is. Pl. „Na mikor jönnek a *brúcósok*?” A zágrábi magyar egyetemisták nyelvében közhasználatú volt az *uszpinyácsa* (< *uspinjača*) 'sikló' is. Zágrábban ugyanis az alacsonyabban fekvő *Ilica* nevű főutcából a felsővárosba a budaihoz hasonló sikló vezet fel, melynek a neve *uszpinyácsa* volt.

A *jok* (< *jok*) tagadószócska, melyről már volt szó, sokkal gyakoribb volt a diáknyelvben, mint a köznyelvben. Ez volt szinte a legtöbbet használt diákszavak egyike. Magyar beszélge-

tésben más tagadószt alig használtak, mint a *jok*-ot. Ugyancsak a diákok közt volt elterjedve a „szorító, kutyaszorító, kellemetlen helyzet” jelentésű *skripác* (< škripac) is. Pl. „Most aztán benne vagyok a *skripácban*.”

Az *uréd* (< u red) jelentése: „sorba, rendbe”. Pl. „Folyton kiabáltak a professzorok, hogy álljunk *uréd*ba.” Az érdekessége ennek az átvételnek az, hogy a prepozíciós *u red* alakhoz járult a magyar *-ba, -be* rag.

A magyar gyerekek minden sporteseményt élénk figyelemmel kísérték és mivel a magyar sportegyesületek működését nem igen tudták figyelemmel kísérni, kénytelenek voltak a helybeli vagy a délszlávországi jelentősebb vezető labdarúgó csapatok közül választani ki a maguk részére legszimpatikusabbat. A szerb egyesületek rendszerint szintén csak a nevük kezdőbetűit használták, pl. *Běogradski Szport Klub* (< Beogradski Sport Klub). A rövidítése ennek a B. Sz. K. Ezt azonban nem úgy ejtették ki, mint a magyarban *Béeszka*, hanem teljesen a szerb ábécé szerint: *Bőszőkö*, és ebben az alakjában terjedt el a legjobb belgrádi labdarúgó csapat neve. A csapatoknak a szurkolói vagy drukkerai nem *drukkoltak* vagy *szurkoltak*, hanem *navijáztak* (< navijati). Pl. „Ha egy szerb és egy magyar csapat játszik, akkor bizony én a magyar csapatnak *navijázok*.” A „jelvény” szó helyett ennek szerb megfelelőjét, a *znácskát* (< značka) használták. Pl. „Mit szólsz hozzá: szereztem egy Fradi *znácskát*.”

A sportkifejezések nevei közül „kézilabda” helyett *hazēna-t* (< hazena) mondták: „A zágrábi nők nyerték a *hazēna*-mérkőzést.” Nagyon elterjedt játék volt a megszállás alatt az *odbojka* (< odbojka) is. Ez a játék a tennispálya nagyságának megfelelő és a középen harmadfél méter magas hálóval elválasztott pályán futballal játszott labdajáték volt. Az *odbojka* a szerb *odbijati* „ellökni, visszaütni” ige származéka. Pl. „Egész délután a gimnázium udvarán *odbojkáztunk*.” Mivel az *odbojka* szórakoztató és igen jó, nem durva labdajáték volt, a magyar fiúk is nagyon kedvelték, sokszor játszották s a nevét is átvették.

Volt még egy játék, amely a magyar kiszorító labdajátékának felel meg s amelynek *grānicsár* (< graničar) volt a neve. Ezt tenniszlabda nagyságú labdával játszották, a labdát kézzel dobták s az ellenpárt igyekezett azt minél közelebb az ellenséghez megállítani, mert a megállítás helyétől dobhatta vissza. Az volt a dicsőség, ha az ellenpártot így egészen kiszorították az udvarból vagy a játéktérrel, azaz a határon, *grānicon*, *grānicán* átkergették. Innen van a *grānicsár* elnevezése.

A magyar diákság szerb tornatanároktól tanulta meg a tornaszerek használatát, ezért a különféle tornaszerek nevét magyarul nem is tudták, hanem csak szerbül. Maga a tornaterem szó helyett mindig *vězsbāonicá-t* (< vežbaonica) mondták. A

vęzsbuonicának több jelentése is lehetséges volt; jelenthetett általában 'gyakorlótermet', sőt 'gyakorló iskolát' is. A 'tornacipő' helyett mindig *pátiká-t* (< patika) vittek magukkal tornaórára a gyerekek. A 'gyógylabda' helyett *mędicinszká* (lopta) (< medicínska) labdával gyakorlatoztak. A tornaszerek közül a *vrátilo* (< vratilo) 'nyújtó', a 'korlát' jelentésű *rázboj* (< razboj), a 'bak' jelentésű *járác* (< jarac) voltak a leggyakoribbak és a legelterjedtebbek. Már a bordásfal szerb neve, a *rębrá* (< rebra) sokkal ritkább volt és csak itt-ott használták, néha a tanár jelenlétében magán a tornaórán. A 'ló' szerb neve, a *kony* (< konj), még ennél is ritkább volt, mert ezzel viszont még sokszor a szerb fiúk sem éltek, hanem ők is a *kony* helyett a *lovon* gyakorlatoztak. A 'karikák' szerb neve *prstętnovi* (< prstenovi), vagy *kárikę* (< karike), szintén ritka volt.

Az ügyes, talpraesett, csinos és minden feladatot jól megoldó fiúkat és legényeket mind a szerb köznyelvben, mind a diáknyelvben *láf*-nak nevezték. A *láf* (< laf) tulajdonképpeni jelentése 'oroszlán'. Hogy miként jutott az 'oroszlán' jelentésű *láf* szó az 'ügyes, talpraesett, csinos fiú, vagy legény' jelentéshez annak igen érdekes a története. A megértéshez szükséges megjegyeznem, hogy a magyar oroszlán szó mellé a múlt század harmincas éveiben tudományos műnyelvünk megalkotói átvették a modern oszmán török nyelvből az *arszlán* szót is. (V. ö. Horger: Magyar Szavak története.) Ez az arszlán szó tudományos műnyelvünkben sehogyan sem tudott elterjedni, a köznyelvben azonban azért, mert a francia *lion* szó az 'oroszlán' jelentése mellett jelenthetett még 'gigerlit, dandyt' is, csakhamar felvette ezt a jelentést is és ebben a jelentésében aztán közhasználatúvá is vált. Visszatérve a *láf* szóra, köztudomású, hogy Belgrádban állandóan Párist és a franciákat utánozták. Amiként tehát a magyar *arszlán* szó 'gigerli' jelentése a múlt századi magyar köznyelvben közhaználátú volt, úgy vált ugyancsak francia példára a szerb *láf* talpraesett, ügyes, csinos fiú vagy legény' jelentésben a szerb nyelvben is közhasználatúvá. Szinte természetes, hogy jelentésénél fogva a bácskai szerb diákok között is elterjedt s azok közvetítésével átkerült a magyar diákok nyelvébe, majd innen a szerb megszállott terület magyar köznyelvébe is. A katonaságnál a *láf* mint látni fogjuk, szintén közhasználatú volt, azonban ott 'pompás katona, kiváló ember' volt a jelentése. Ebben, valamint a köznyelvi 'kiváló, jólöltözött, csinos ember' jelentésében már egészen közel került a magyar 'gigerli' jelentésű *arszlán*-hoz is. A *láf* szó nagy közkedvelt okozta persze azt is, hogy a mindig himnemű *láf* mellett a csinos, ügyes, talpraesett leányoka, *láficá*-nak (< lafica) nevezték. A 'hős' jelentésű *junák* (< junak) szintén elég gyakori volt a magyar diáknyelvben, de nagyon sokszor pejorativ értelemben, pl. „Mért mesélsz annyit? Mondj egy szóval, hogy *junák* voltál.”

A balkáni édességek és különlegességek ugyanúgy, mint a különböző étel- és italspecialitások a felnőttekét, lekötötték a magyar ifjúság figyelmét. Ezeknek a nevei természetesen közhasználatúak voltak a magyar diákok között és gyakran kötöttek fogadásokat ezek egyikének vagy másikának kisebb vagy nagyobb mennyiségére. Ilyen pl. a *báklávà* v. *baklava* (< baklava): 'keleti, mézzel kevert édesség' pl. „Fogadjunk egy *báklávába*, hogy a Böszökö kikap a Fraditól.“ A *bózà*-ról (< boza) mint kukoricából erjesztett italról már a köznyelvnel megemlékeztem, itt esupán azt kívánom még hozzáfűzni, hogy a magyar diákok nem voltak olyan kényes gyomrúak, mint a felnőttek, vagy talán az ő gyomrukat már a balkáni szellem kicsit átalakította, de tény az, hogy ők szívesen megitták mindig a *bózát*. Ugyancsak az édességekhez tartozik még a 'szultánkenyér' jelentésű *ràtluk* (< ratluk). Pl. „Hat *ràtlukot* ettem meg egymásután, még meg-ettem volna húszat is, de nem volt már pénzem.“ A *burèk* (< burek 'balkáni szerb lepényétel' volt, amelyet kb. 60–70 cm. átmérőjű kör-alakra sütöttek, belőle körcikk alakú darabokat vágtak ki és árulták az utcán. A *burèk* különböző dolgokkal lehetett töltve. Volt *lekváros burèk*, *túrós*, *zöldséges*, *húsos*, stb. *burèk*. Eleinte ettől is meglehetősen idegenkedtünk, később azonban erre is nagyon rászoktak diákjaink.

(Folytatása következik)

Bogner József.